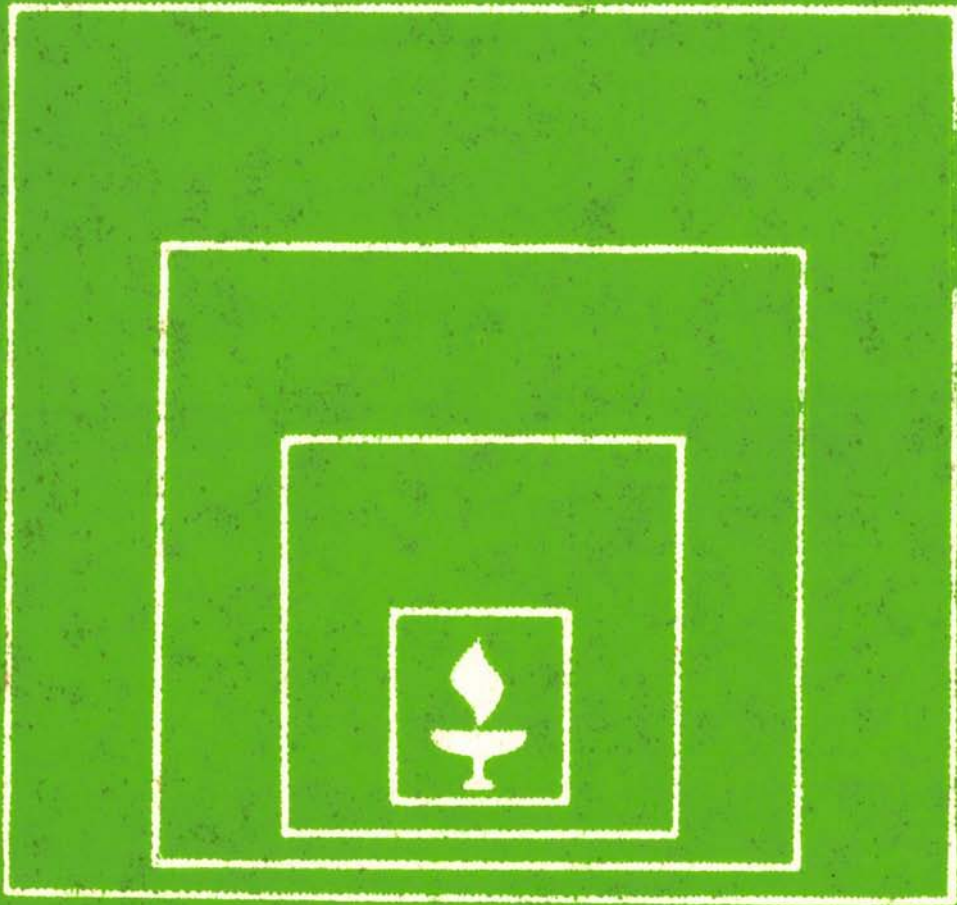

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

92. ÉVFOLYAM ● 1986

1

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

92. évfolyam • 1986 • 1. szám

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Tisztelgés az ország elnöke előtt	1
Távirat, Nicolae Ceausescu, Románia Szocialista Köztársaság elnökének	2
Dr. Kovács Lajos: Újévi pásztorlevél	3
1986 — A Béke Nemzetközi Éve	

TANULMÁNYOK

Dr. Varga Béla: A vallás és az erkölcs	6
Dr. Szabó Árpád: Az Újtestamentum kialakulásának háttere	8
Leonard Swidler: A dialógus tízparancsolata	14
Gaal György: Okmánytár a kolozsvári unitárius templom történetéhez	18
Rezi Elek: Adatok a manchesteri Unitarian College — Unitárius Teológiai Főiskola — történetéhez	27

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Balázs Ferenc: Harcos ember békessége	33
Török Áron: Istentől győzedelmet nyerünk	36
Szén Sándor: A tiszta lelkiismeret szerinti élet	38
A megbocsátás	41
A testvériség	43
Bibliai fogalmak	45
Eszmék, gondolatok	47

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	49
--------------------------------	----

KÖNYVSZEMLE	53
-----------------------	----

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 1 52 71.

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9.

TISZTELGÉS AZ ORSZÁG ELNÖKE ELŐTT

Ezekben a napokban az ország minden lakója gondolatban, érzésben és ünnepi rendezvények keretében Románia Szocialista Köztársaság elnökét köszönti születésnapja alkalmából, kifejezve tiszteletét és nagyra-becsülését azért a bölcsességért, amellyel több mint két évtized óta vezet az ország sorsát a haladás és civilizáció magaslatai felé.

Nicolae Ceaușescu államelnökké választásával 1965-ben megnyílt korszakot úgy jellemezhetjük, mint egy nagy építőtelep megnyitását, amelyben kezdetét vette az egész ország területére kiterjedő építés, és amely korszakot az egész nép joggal nevezett el „Ceaușescu korszak“-nak. Ez időszak alatt országunk a legnagyobb eredményeket érte el, eddig nem tapasztalt ütemben fejlődött az ipar, mezőgazdaság, tudományos kutatás, a kultúra és a tanügy. Mindazok a megvalósítások, amelyek a politikai, gazdasági és szociális élet fejlődéséhez, a szocialista demokrácia elmélyítéséhez, a kultúra felvirágzásához, az életszínvonal emeléséhez vezettek, szorosan kapcsolódnak Nicolae Ceaușescu államelnök személyiségéhez, aki határozottsággal és fáradhatatlanul munkálkodott a román nép kötő erőinek egyesítéséért, hogy megvalósuljon az ország sokoldalú fejlesztésének nagyszerű programja. Több alkalommal is kihangsúlyozta, hogy mindaz, ami az utóbbi évtizedekben országunkban megvalósult, az egész nép, munkások, földművesek, értelmiségiek közös munkájának és erőfeszítésének a gyümölcse.

Kihangsúlyozza rendkívüli jelentőségét annak, hogy országunkban teljes mértékben és véglegesen megoldódott a nemzetiségi kérdés. Nicolae Ceaușescu államelnök rámutatott arra, hogy Románia „a világ azon kevés országai közé tartozik, ahol biztosított az állampolgárok teljes jogegyenlősége, nemzetiségi különbség nélkül.“ Az összes együttélő nemzetiségeknek teljes joguk van az anyanyelven való tanuláshoz, az állam széleskörű és sokoldalú támogatást biztosít a nemzetiségeknek kulturális igényeik kielégítésére, melynek bizonyosága a színházak, könyvtárak, művészegyüttesek anyanyelvi működése, a különböző kiadványok, könyvek megjelenése.

Nicolae Ceaușescu államelnök koncepciója és fáradhatatlan tevékenysége által nem csupán a szocialista Románia megteremtője, de az ország bel- és külpolitikájának irányítója és fáradhatatlan ösztönzője az új nemzetközi kapcsolatokat megteremtésének.

Ma, Románia külpolitikájának meghatározói: a sokoldalú együttműködés és barátság továbbfejlesztése az összes szocialista országokkal, a kapcsolatok kiszélesítése és megerősítése a független gazdasági-társadalmi fejlődés útjára lépett országokkal, a nemzetközi szolidaritás erősítése az összes haladó erőkkel a békés egymás mellett élés szellemében, a kölcsönösen előnyös kapcsolatok fenntartása a világ összes államaival, függetlenül azok társadalmi rendszerétől. Románia államközi kapcsolatai a teljes jogegyenlőség, a kölcsönös előnyök, a nemzeti függetlenség tiszteletben tartása és a belügyekbe való be nem avatkozás elvein állnak.

Államelnökünk nemzetközi hírnevének növeléséhez hozzájárult még az a példás következetesség és tisztánlátás, amellyel megközelíti a kortárs világ nagy kérdéseinek megoldását, melyek közül első helyen áll

a béke megtartásának ügye. Mindig megnyugvással gondolunk Államelnökünk határozott állásfoglalására és törekvéseire, melyek által a béke eszméjének diadaláért a nemzetközi kapcsolatokban egy békés légkör megteremtéséért, de legelsősorban a nukleáris leszerelés megvalósításáért munkálkodik, amely az emberi élet fenntartásának elsődleges feltétele.

Mint az ország és a román nép sorsának irányítója, Nicolae Ceaușescu államelnök a romániai vallásfelekezetek működését is elősegítette, biztosítva számukra az Alkotmány és az ország törvényei által meghatározott szabad működést, nagyra értékelve az egyházak béke-tevékenységét.

Az Unitárius Egyház is a többi vallásfelekezetekkel együtt ennek a szabadságnak szellemében működik mind az egyházközségek belső tevékenységét, mind a lelkészképzés biztosítását illetően.

Az ország népének egységes gondolatához és érzéséhez csatlakozva, egyházunk vezetői, lelkészei és hívei tiszteletüket és nagyrabecsülésüket fejezik ki Államelnökünk születésnapján, biztosítva, hogy sajátos eszközeinkkel ezután is támogatjuk országunk erőfeszítéseit és törekvéseit a haladás, a béke és egyetértés megvalósításáért.

NICOLAE CEAUȘESCU ÖEXCELLENCIÁJA
Románia Szocialista Köztársaság elnökének,
a Szocialista Demokrácia és Egység Frontja elnökének

Bukarest

Excellenciád születésnapja alkalmából, az Unitárius Egyház lelkészei és hívei nevében, csatlakozva népünk lelkesedéséhez, az Ön iránt táplált odaadástól és nagyrabecsüléstől eltelve, hosszú életet, egészséget és munkabírást kívánunk Önnek.

Engedje meg, hogy ezen ünnepi alkalommal, mely valóságos nemzeti ünnep, hadd köszöntsük a hagyományos köszöntéssel: éljen soká! Újabb sikereket kívánunk tevékenységében, hogy általuk hazánk olyan nagyszerű eredményeket érjen el, amelyeket az elmúlt két évtizedben is megvalósított, amióta Ön vezeti országunkat.

Annak tudatában, hogy az emberek élete és jóléte elválaszthatatlanul kapcsolódik a békéhez, az Unitárius Egyház őszintén csatlakozik az Ön által támogatott új békekezdeményezésekhez, s mindent megtesz a béke megvédése érdekében, a leszerelésért, az együttműködésért és a népek közötti egyetértésért.

Az Unitárius Egyház lelkészei és hívei nevében biztosítjuk Önt, hogy követni fogjuk azt az utat, melyen hazánkat, Románia Szocialista Köztársaságot a jólét és felvirágoztatás felé vezet, a békés, fegyver- és háborúmentes világ útján.

Dr. Kovács Lajos
unitárius püspök

ÚJÉVI PÁSZTORLEVÉL

Kedves Atyámfiaink, Testvéreim!

Lukács evangélium 20. fejezetének 25. versével köszöntelek az esztendő első reggelén: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené.”

Kevés olyan jézusi kijelentést találunk az evangéliumokban, amely példaadó tanítómesterünk személyiségének és életprogramjának lényegét határozottabban juttatná kifejezésre és találóbban jellemezné az ő valóság iránti nagyszerű érzékét, az adott társadalmi és valláserkölcsei helyzetben megnyilvánult emberi bölcsességét. Ezek a szavak töretlen fényvel, érvényüket soha el nem veszíthető időszerűséggel hangoznak ma, újév reggelén is minden hívő keresztény és közelebről unitárius ember felé.

Több mint 400 éves múltunk bizonyossága annak, hogy mint egyház, mint a Jézus szellemét hordozó lelki közösség minden időben megadtuk azt, ami a császáré, azt, ami a mindenkori világi hatalomnak kijár. Ez vallásunk szelleméből egyenesen, természetesen áradt.

Jézus idejében Izrael népe a római birodalom elnyomását keservesen érezte. A mi viszonylásunk a világi hatalom felé azonban egészen más. Országunk Alkotmánya biztosítja egyebek mellett minden állampolgárnak a lelkiismereti- és vallásszabadságot, valamint anyanyelvünk szabad használatát. Ennek alapján egyházunk szabadon élheti valláserkölcsei életét. Ezért állampolgári kötelességeinket öntudatos lélekkel teljesítve, minden erőnkkel támogatjuk országunk vezetőinek és felelős tényezőinek minden olyan törekvését és ténykedését, amely az állandóan fejlődő, az elmúlt negyven esztendő nagyszerű eredményeire visszatekintő szocialista rendszerben országunk és népünk szüntelen gyarapodását, anyagi és szellemi előhaladását szolgálja.

Ebben a hazánk minden állampolgárának biztosított keretben, a múlt minden nemes hagyományát tiszteletben tartva, egyházalapítóink, Dávid Ferenc és az ő nyomdokain járt tiszteletreméltó elődök szelleméből táplálkozva, igyekszünk ennek az esztendőnek a folyamán is emberi méltóságunkról újra meg újra bizonyosságot téve, egyházi életünket evangéliumi lelkülettel, magasrendű emberekként, igazi jézustanítványokként élni.

Az elmúlt esztendő folyamán a maros-küküllői egyházkör egyházközségeiben folytatott a püspöki vizsgálatot. Megelégedéssel tapasztaltuk híveink egyházunkhoz való törhetetlen ragaszkodását, példaadó aldozatkésztségét és feltétlen elniakaratát. Jól esett, hogy testvéregyházaink lelkészei és hívei ünnepi istentiszteleteinken mindenütt részt vettek, és meglehetősen beszédekben, ökumenikus szellemben juttatták ki fejezésre jókívánásaikat.

Életünk központi jelentőségű, döntő fontosságú kérdése a nagy vesztélyben levő béke minden erőnkkel való megvédése. Az elmúlt év folyamán is számos hazai békegyűlésen és külföldi találkozáson tettünk hitet egyházunk következetes béketörekvései mellett. Ebben a szellemben a béke erőinek győzelmében rendületlenül bízva óhajtottunk ennek az

esztendőnek a folyamán is részt venni, minden békeszerető emberrel együttműködve, a béke megőrzésének szent ügyében.

Kérjük gondviselő Istenünket, hogy atyai szeretetével öleljen át minket ebben az esztendőben is. Áldja meg Szocialista Köztársaságunk vezetőit és minden állampolgárát. Áldása nyugodjék meg templomainkon, egyetemes egyházunk, egyházközeink és egyházközségeink világi és egyházi vezetőin, espereseinken, lelkészeinken, minden egyes buzgó hívükön és minden békeszerető emberen szerte a világon. Érezzük, tudjuk, hogy Isten, édes jó Atyánk szeret minket. A 202. számú egyházi ének szavaival csak azt kéri tőlünk, hogy „Óhózzá hívek legyünk“, és mi feltétlen, rendületlen hittel hisszük, hogy gondviselésével, szent éltető, boldogító szeretetével meg fog áldani minket ezutáni életünkben is.

Ilyen érzések között tiszta szívből kívánok mindnyájunknak békés, eredményes, áldott új esztendőt!

Kolozsvár-Napoca, 1986. január 1.

Atyafiságos üdvözléssel és főpásztori szeretettel

Dr. Kovács Lajos
püspök

1986 — A BÉKE NEMZETKÖZI ÉVE

Az Egyesült Nemzetek Szervezete, megalakulásának 40. évfordulóján, 1985. október 24-én tartott ülészakán, az 1986. évet a Béke Nemzetközi Évének nyilvánította. Az új esztendő ebben a vonatkozásban az emberiséget nagy reménysegekre jogosítja fel. Az emberiség hovatovább rádöbben arra, hogy a béke megvédése és biztosítása érdekében határozott nemzetközi összefogásra van szükség. A békéért és leszerelésért folytatott küzdelem szüntelenül fokozódik, és joggal mondhatjuk el, hogy ma az emberiség nem csupán óhajtja a békét, de küzd is annak biztosításáért.

Megállapított és elismert tény, hogy a béke napjaink legalapvetőbb problémáját jelenti. A szakemberek kimutatják, hogy egy nukleáris háború földünk teljes megsemmisüléséhez vezetne. Semmi sem fontosabb és sürgősebb feladat tehát, mint az élet megvédése, az emberiség jövőjének biztosítása.

Nemzetközi téren széles körben elismerik Romániának és személyesen Nicolae Ceaușescu államelnök úrnak dinamikus és következetes tevékenységét, melyet a fegyverkezési hajszá megállítása, a leszerelés megvalósítása és a béke megvédése érdekében kifejt. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1985. november 9-én tartott közgyűlésén, elfogadva Románia újabb értékes kezdeményezéseit, felhívással fordul a háborús viszonyban levő államokhoz, hogy haladéktalanul vessenek véget a katonai jellegű összetűzéseknek és rendezzék békés úton nézeteltéréseiket. Ugyanakkor az összes tagállamok elkötelezték magukat, hogy tartóz-

kodnak az erőszaktól és az erőszakkal való fenyegetéstől, és vitás kérdéseiket kizárólag békés úton rendezik, ami kedvező hatással járna úgy az érintett országokra, mint az általános békére nézve is.

Mit várhatunk a Béke Nemzetközi Évétől?

Nyilvánvalóan az emberiség reménységgel várja, hogy ez az esztendő határozott intézkedések által megmentsen egy újabb világháború rémétől és megteremtse az enyhülés légkörét, a leszerelést és békét. Az 1986. évnek a Béke Nemzetközi Évének való nyilvánítása azt az általános emberi akaratot fejezi ki, hogy egy új fegyver- és háborúmentes világ kiépítése kezdődjék el még ma, és ne halasztódjék el későbbre. Az emberiségnek ezt az egységes akaratát tükrözi Nicolae Ceaușescu államelnök úrnak felhívása: „Most, amíg még nem késő, amíg még nem robbannak az első atombombák, amíg nem indították el a különböző hatósugarú nukleáris töltetű rakétákat, népünk nevében, földünk jövője érdekében mindent félretéve küzdjünk a nukleáris fegyverek felszámolásáért, egy újabb világháború, egy nukleáris katasztrófa veszélyének elhárításáért“.

1986-ban az elsőrendű teendők középpontjában áll a fegyverkezési hajszja megállítása és a leszerelés, elsősorban a nukleáris fegyverek leszerelése. Emellett természetesen a béke szempontjából még olyan fontos tennivalók, mint: az európai biztonság megteremtése, a föld különböző tűzfészkeinek megszüntetése, nukleáris és kémiai fegyvermentes övezetek kialakítása. A világgazdaság új alapokra való helyezése, a gyengén fejlettség felszámolása, egy új nemzetközi gazdasági világrend megvalósítása, mind hozzátartoznak ennek az évnek feladatai közé, melyek a világ összes békeszerető népeinek egységes összefogását igénylik.

A Béke Nemzetközi Éve az egyházak részéről is határozott hozzájárulást kíván a leszerelésért és békéért folytatott küzdelemben. A béke eszményének szolgálata világos és mély teológiai megindoklással rendelkezik. Az élet első feltétele a béke. Csak a béke feltételei között lehetséges igazi élet. Isten a békesség Istene. Ő adja az emberiségnek a béke teljességét. Az élet, az értékek megvalósításának tényezője, Isten adománya. A béke megvédése ezért nem csupán jog, hanem elsőrendű kötelesség is, mert ugyanakkor az élet védelmét is jelenti. Az evangélium tanításai meghatározzák számunkra a jóság, az igazság, a békeség, a haladás és a lelki-szellemi tökéletesedés szolgálatát.

A jelenkor hívó embere mindenekelőtt békeszervező kell hogy legyen, hídkészítő, aki embertársai felé kiépíti a béke, a megértés és keresztényi szeretet hídját. Ma a történelem döntő pillanatát éljük, amikor a „lenni vagy nem lenni“ kérdése minden ember, az egész emberiség számára egyéni és általános lelkiismereti kérdés.

Ilyen körülmények között a romániai egyházak s köztük az Unitárius Egyház béketevékenysége az utóbbi években széles körben megnyilvánult a különböző békegyűléseken, felhívásokban és békeüzenetekben. Egyházunk vezetői, lelkészei és hívei minden alkalommal kifejezésre juttatták határozott álláspontjukat a béke szent ügyének szolgálata mellett, és ugyanakkor csatlakozásukat országunk minden olyan kezdeményezéséhez, mely a leszerelés, a béke és a világ népei közti megértés megvalósítását szolgálják.

Dr. VARGA BÉLA

A VALLÁS ÉS AZ ERKÖLCS

A modern vallásbölcselet, midőn a vallás jelenségét vizsgálja, igyekszik ezt az ember szellemi életének más megnyilvánulásával is összehasonlítani, már csak azért is, hogy a vallásnak semmi mással össze nem téveszthető jellege annál inkább kidomborodjék. Különösen az erkölcs az, amely a vallással szoros kapcsolatban áll. De talán ez a szoros kapcsolat, s a vallásnak és erkölcsnek gyakori együtt emlegetése okozza, hogy a kettő jelentése meglehetősen összefolyt és elmosódott. Ezért nem árt rámutatni a vallásbölcseletnek erre a pontjára, hogy tisztán láthassunk.

A vallást és az erkölcsöt mindenekfelett összeköti az, hogy mindkettőben abszolút érvényű eszméről van szó. Az erkölcs Kant megfogalmazásában olyan erő és hatalom, amely az embert a földi kötöttségektől felszabadítva az erkölcsi szabadság magaslatára emeli, ahol minden másról mentesen tisztán az erkölcsi törvény iránti tiszteletből cselekszik. A lelkiismeret autonómiája a szó szoros értelmében valami tapasztalatontúli dolog, épp úgy, mint a vallás. Amint a vallás az emberi lélek legspontánabb megnyilvánulása, mely Isten felé törekszik, épp ilyen az erkölcs is, amely felismerve az erkölcs abszolút voltát, annak megvalósítását sürgeti. Ezen a ponton tehát a vallás és az erkölcs között szoros kapcsolat és rokonság áll fenn. Azonban ennek a közös vonásnak senkit sem szabad megtévesztenie, mert abban egyúttal benne rejlik a fő különbség is, mely a vallás és az erkölcs között fennáll. Ez az abszolútum tartalmában mutatkozik meg. Noha mind a kettő tapasztalatontúli, tartalmilag azonban mégsem azonosak. A vallás abszolútuma Isten, transzcendens valóság. Ez az idea az előbbtől teljesen különbözik, amennyiben amattól független. Az erkölcsi eszme Isten nélkül is elgondolható. A másik kapcsolat, amely a vallás és az erkölcs között fennáll, abból a felfogásból származik, amely a vallásban elsősorban egy olyan tényezőt lát, amelynek feladata az emberiség erkölcsének a nemesítése. A vallás erkölcsnevelői jellege az újabb korban először Lessingnél jelentkezett, s azóta állandó kísérője a vallásnak. E felfogás értelmében a vallás célja az, hogy az Isten eszme erejével a hívő embereket fejlett erkölcsi életfelfogáshoz elvezérelje. Ez a szempont elsősorban a vallásban ezt az erkölcsnevelői jelleget értékeli, melyet az Isten gondolat alapján és erejével ki tud fejteni.

Mindenesetre szép és magasztos program. A baj csak az, hogy ebben az összetalálkozásban a vallás lesz a vesztes fél, amennyiben he-

lyébe az erkölcsi idealizmus eszmeköre lép. Maga az erkölcsi idealizmus, mely mindig az emberiség legnagyobbjaira és legkiválóbb jellemeire hivatkozik, kétségtelenül magasabb rendű világszemlélet eredménye, a vallás azonban, mint sajátos és önálló megnyilvánulást rendszeresen háttérbe szorítja. Ebben a tekintetben Kant etikája volt a döntő, akinek tanítása szerint az erkölcsi kötelesség úgy fogandó fel, mint isteni parancs. E tételben benne rejlik az, hogy a vallás tulajdonképpen a kötelességtudatnak, tehát az ember morális magatartásának egy olyan faja, mely az erkölcsöt az isteni akarat szempontja alá helyezi. Eszerint a vallás tulajdonképpen az erkölcsi öntudaton épül fel, s így teljesen gyakorlati jellegű. Schleiermacher igyekezett a tanítások élet elvenni és a vallás javára gyümölcsöztetni. Ez azonban nem igen sikerült neki.

A baj itt nem az, hogy a vallás az erkölccsel szoros és elválaszthatatlan kapcsolatba kerül, mert hiszen a vallás tartalmának bővülését jelenti, ha erkölcsi elemeket is felszív magába, hanem az, hogy lassanként feledésbe megy az erkölctől megkülönböztető jellege. Mert a vallás elsősorban istentudat. Ez képezi alapját és központját, és éppen ezért különbözik az erkölctől. A vallás története arról tesz tanúbizonyságot, hogy az erkölcs annál tisztább, annál erősebb és hatalmasabb, minél inkább át van hatva az Isten gondolatától. Viszont az erkölcsstan története azt mutatja, hogy eredeti, tiszta autonóm erkölcsstan csak akkor keletkezett, amikor a morális gondolkozás a teológiai s ezzel kapcsolatos vallásos gondolkozás alól fel tudott szabadulni. Tévedés lenne azt gondolnunk, hogy a vallásosság által inspirált cselekedet kevésbé fejlett autonómiára mutat, mint amilyen az erkölcsi autonómia. Az öntudat legmagasabbrendű megnyilatkozásának kell tekintenünk mindkettőt. Csakhogy a kettő nagyon különböző, sokféle megnyilvánulásában. Jézus életében is vannak események, melyek ezt bizonyítják. Például bűnül rótták fel neki az erényeikre és erkölcsükre büszke farizeusok, hogy a bűnösökkel és a társadalom kítaszítottáival szóba állott és megvédelte őket az „erkölcsösök“ bántalmaitól. Jézust ilyenemű cselekedeteiben az a magasabb, vallásos tónus és értékelés vezette, mely az erkölcsi rend megsértésében fel tudta és fel akarta fedezni az Isten teremtményeit, s ennek alapján nem megvetéssel, hanem felemeléssel akarta őket a megtérésre segíteni. Igaza van Echart mesternek, midőn azt mondja: ritkán hallhatja az ember, hogy valaki nagy dolgokra eljusson anélkül, hogy a közfel-fogás erkölcsé ellen ne vétsen. S ennek szinte kiegészítője Emmerson azon állítása, hogy kiválnak lenni és meg nem értetni, s kellőképpen nem értékelteni szinte egyet jelent.

Mindezekből az következik, hogy a vallás és az erkölcs nagyon különböző mértékben vegyülhetnek egy emberben, sőt megesik az is, hogy külön-külön is előfordulhatnak. Gyakran lehet gyengébb erkölcsi habítussal megáldott ember nagyon vallásos, s viszont magasabb erkölcsi erővel rendelkező egyén alig vagy egyáltalán nem vallásos, sőt vallásellenes.

És ha mi mégis a gyenge erkölcsű embert nem tartjuk vallásosnak, s viszont az erkölcsi kifogástalanságot a vallásosságra nézve is a legjobb ajánlólevélnek tekintjük, annak oka a következő. Egyszerűen lehetetlennek tartjuk, hogy egy erkölcsstelen ember eljusson a vallásosság magasabb fokára. Nem mintha az erkölcsiség kizárólagos kritérium volna, hanem mert úgy véljük, hogy egy embernek, akit vallásosnak

nevezünk, személyiségének ez a tulajdonsága egész mivoltára annak mindennemű megnyilvánulására ki kell, hogy hasson. A vallás az egész hívő embert követeli, s így az erkölcsiség a vallásnak szükségképpen megkövetelhető kritériuma. Maga az élet is azt bizonyítja, hogy az erkölcsi erő igen megbízható gyakorlati ismertető jel az igazi vallásosságra nézve. De ha ez nem is így volna, tisztán elméleti szempontból is az erkölcsiségnek és az istentudatnak olyan szoros vonásai vannak, melyek méltán mondattatják ki velünk azt a konklúziót, hogy igazi vallásosságot erkölcs nélkül elképzelni nem tudunk, már csak azért sem, mert ebben a tekintetben olyan példakép van előttünk, mint Jézus, aki az ő vallásos tanításai mellé egyenrangúnak állította oda az erkölcsi törvényt, s életében megmutatta, hogy a vallásos érzés túlsúlya mellett sem kell az erkölcsnek szégyenkeznie.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÚJTESTAMENTUM KIALAKULÁSÁNAK HÁTTERE

Bár a régészeti és történeti tények ismerete igen fontos az Újtestamentum tanulmányozására nézve, mégis a Jézus korabeli judaizmus tanításának megértése nagyobb jelentőséggel bír. A holt-tengeri tekercsek a történelemhez és a régészethez tartozónak látszanak, igazi értékük azonban a judaizmusról való ismeretünkhöz hozzájárulásukban van.

A vizsgálódás e területe mindig otthonos volt az Újtestamentum kutatói számára. Általában mindig elismerték, hogy Jézus és közvetlen tanítványai a zsinagóga gyermekei voltak. De igen gyakran úgy gondolták, hogy ez csupán azt jelentette, ismerték azokat a szent iratokat, amelyeket a keresztények később Ótestamentumnak, a zsidók pedig Törvénynek, Prófétáknak és Írásoknak neveztek. Jézus és Pál egyaránt idéztek a régi iratokból, s ebből a tényből arra következtettek, hogy gondolkodásuk megértéséhez csupán ez adja a kulcsot, éppen mint ahogyan a modern világban a nemzsidók igen gyakran úgy vélekednek, hogy a judaizmus vezéreszméi egyszerűen megtalálhatók az Ótestamentumban. Ez a felfogás figyelmen kívül hagyja a legfontosabb tényezőt, miszerint Izrael és Juda, később Judea népe s végül a zsidók történelmén keresztül, amelyet szülőföldjükön és a diaszpórában átéltek, egy nagy, folytatódólagos és mélyreható munka ment végbe, amelynek célja a Törvény alkalmazása volt az illető korok igényeihez és követelményeihez.

A szóbeli Törvény óriási tömege alakult ki így, amelyet természetesen először szóbeli formában őriztek meg, de egy adott korszakban, amely számunkra még ismeretlen, elkezdődött a fokozatos és egyre gyorsuló írásba rögzítés. Így alkották meg bámulatra méltó mennyiségét a mindennapi életre vonatkozó törvényeknek, vagy előírásoknak. Ennek héber kifejezése a „Halakah“, jelentése „út“. A Kumráni Közösség ira-

tokba foglalta a maga sajátos „útját“, mint amilyen a Közösség Szabályzata is. A „szabályzat“ egy másik kifejezés a héber szó értelme visszaadására.

A kegyes zsidó előtt számos „út“ állott, amelyet követhetett. Ilyen volt pl. a farizeusoké, egy másik pedig annak a hitnek a következményeként alakult ki, amely Jézus messiasságát hirdette. Más szóval ez azt jelenti, hogy a kereszténység maga is kezdetben úgy jelentkezett, mint egy új „út“ a judaizmuson belül, amint azt az ApCsel 9,2; 24,22 világosan bizonyítja. Tehát nem az Ótestamentum, hanem a Halakah irányította és kormányozta a vallásos zsidó életét Jézus korában és az ősegház idején is. De volt még egy ehhez szorosan kapcsolódó tudományos módszer a zsidók körében, amely történet, legenda vagy példázat által magyarázta meg és szemléltette az Isten és emberben való hitet és a köztük levő kapcsolatot. Az írásmagyarázat e módszerét Midrashnak nevezték, amelyet általánosan elfogadott szabályok által gyakoroltak. E szabályok azonban inkább a képzelet világába tartozóknak látszanak a modern írásmagyarázat előtt.

Ennél is képzeletbelibbek, de Jézus példázataihoz hasonlóan igen gyakran figyelemre méltó mélységet mutatnak azok a történetek, legendák és példázatok, amelyek a Hagaddah-t (jelentése: történet) alkotják. A Mishna, mint a Hagaddah gyűjteménye, amelyet Judah ha-Nasi rabbi Ju. 200 körül adott ki, főként a Johanan ben Zakkai által alapított jamniai iskola terméke volt, de forrásai igen sok esetben a távoli múltba nyúlnak vissza.

A Mishna kezdeti formájában olyan természetű anyag gyűjteménye volt, amelynek egyes részei már előzőleg és önállóan léteztek, jóllehet olyan elnevezést adtak neki, amely a Mishnához való tartozását és későbbi eredetét akarta bizonyítani, a valóságban viszont éppen olyan régi, vagy régebbi mint a többi részek. A Mishnával kapcsolatos további magyarázat és fejtegetés folytatódott a Je. 6. századig, amikor Babiloniában kialakult a Talmud. Emellett állandóan növekedett a Midrash, az írásértelmezés és magyarázat hatalmas világa. Ez anyag nagy gyűjteményei azonban alig adnak lehetőséget a keletkezés időpontjának a megállapítására. A zsidó tudósok szerint a tekintély magában az anyagban van azáltal, hogy benne van a gyűjteményben és hogy a hagyományhoz tartozik. Nem tartják szükségesnek megállapítani az eredet idejét.

C. G. Montefiore és H. Loewe zsidó teológusok „A Rabbinic Anthology“ (1938) c. munkájukban hatalmas anyagot gyűjtöttek egybe a Mishna-tól és Talmud-tól különálló területekről és az azokkal rokon forrásokból is, és tették elérhetővé a tudományos kutatás, közelebről az újtestamentumi kutatás számára. Jellemző Montefiore megjegyzése az előszóban: „A könyvet komoly bírálat érheti, s ennek egyetlen oka van . . . , nem kísérli meg a szemelvények időrendi elrendezését semmilyen szempont szerint“. Ez a szempont nagy jelentőséggel bír az újtestamentumi kutatás számára is, mert újra és újra felvetik, amikor párhuzamokat keresnek és hoznak fel annak kimutatására, hogy Jézus, vagy az Újtestamentum könyveinek valamelyik szerzője, gyakran Pál, nem tettek mást, mint egyszerűen újraformálták a kortárs judaizmus irányadó vagy általánosan elismert tanítását. Ezt a nehézséget felismerték Strack és Billerbeck, „Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash“ c. több kötetes kommentárjukban, mert amikor arra csak lehetőségük

van, mindig adják az általuk idézett mondás keletkezésének lehetséges időpontját is. Hasonló munkát végzett J. Bonsirven katolikus teológus, „Textes rabbiniques des deux siècles chrétiens pour servir à l'intelligence du Nouveau Testament“ c. munkája azonban, amint címe is mutatja, időben korlátozott, sajátos anyaggal segítette a bibliakutatást.

A holt-tengeri tekercesek felfedezése utáni évben (1948) látott napvilágot W. D. Davies műve „Paul and Rabbinic Judaism“. A szerző maga így összegezte a nagy hatást kiváltó könyvét: „Pál számára az evangélium nem a judaizmus megsemmisítését jelentette, hanem annak kiteljesítését, s mint ilyen magában foglalta a judaizmus géniuszát.“ Az ilyen értelmű megállapítás mintha eltekintene attól a nyilvánvaló tényről, hogy Pál számára nemcsak a vallást, de az életet magát is Krisztus jelentette, s ezért az ő vallása személy-központú volt. Hogyan tud tehát egy vallás, amely a Törvényen épül fel, továbbélni egy ehhez hasonló hitben és rajongásban? Davies megválaszolja ezt a kérdést is: Pál Jézusra alkalmazta azokat a fogalmakat, amelyeket a judaizmus a legnagyobb értékére, a Törvényre vonatkoztatott és „így igazolva látszik az a feltevés, hogy Pál Krisztusban az Új Törvényt látta és fogalmazta meg“. Nem feltétlenül szükséges vitába bocsátkoznunk ezzel a sajátos érveléssel, hogy vajon igaza van-e, vagy nincs, a lényeg ugyanis az, hogy az újtestamentumi kutatás ezekben a kategóriákban mozog s központi alakját azokkal összefüggésben határozza meg.

A zsidó tudósok részvétele az újtestamentumi kutatásban, mint munkatársak abban a vállalkozásban, amelynek célja a történeti igazság felderítése, örvendetes jelensége századunknak, s ez különösen az utóbbi negyven évben sokat fejlődött. Nemcsak a jeruzsálemi Héber Egyetemen folyik az Újtestamentum tudományos eszközökkel való tanulmányozása, hanem a zsidó kutatók kontinensünk és Amerika egyetemén is ismerkednek azokkal a módszerekkel és megközelítési eljárásokkal, amelyek az utóbbi két évszázadban fejlődtek ki.

Hosszú időn keresztül az volt a gyakorlat a zsidó tudósok között, hogy kritikátlanul nézték az evangéliumokat, mellőzve azokat az érveket, amelyek kockázatosná tették volna, hogy gondos megfontolás nélkül elfogadjanak bármit is Jézus eredeti mondásaként. Ennek természetes következményeként Jézus tanításában kimutatták azokat a részeket, amelyek párhuzamosak voltak a rabbik tanításával, még akkor is, ha Jézust magát úgy állították be, mint korának egyik vezető rabbiját, aki saját iskolájában propagálja a maga halakah-ját. A bibliakritika rávilágított arra, hogy az ilyen párhuzamok legvalószínűbb magyarázata az, hogy Jézus tanításának és egész tevékenységének története „judaizáláson“ ment át, amelyet nyilvánvalóan szemlélhetünk a Máté evangéliumban.

Ennek a jelentős és hasznos munkának kitűnő példáját szolgáltatta D. Daube, aki különösen érdekelt a halakah és annak eredete tanulmányozásában. „The New Testament and Rabbinic Judaism“ c. könyvében felhasználja mind az evangélium, mind a judaizmus területén szerzett ismereteit, s néhány igen értékes meglátása van nemcsak a szövegösszefüggést és a mondások eredeti jelentését, hanem az evangéliumok szerkezetét illetően is. Hogy csak egyetlen példát említsünk, megkockáztatja azt a feltevést, hogy a Márk 11,27 — 12,44-ben található híres kérdéssorozat és vitatkozások, részben a rabbinikus vitabeszédek finom

árnyalati különbségeinek mintájára vannak elrendezve, részben rabbinikus kidolgozását tükrözik annak a szokásnak, amikor a család összeül a Paska megünneplésére és a fiúgyermekek kérdéseket tesznek fel az ünnep vagy annak egyes részei eredetét illetően.

A judaizmus mint háttér határozza meg a már említett W. D. Davies egy másik munkájának szemléletmódját is, melynek címe: „The Setting of the Sermon on the Mount“. Davies megpróbálja kimutatni a hatások széles skáláját, amelyek befolyásolták az őskeresztény tanítás e híres beszéd-kompozíciójának megszerkesztését, elkülönítve amit indokoltan Jézus eredeti tanításának tekinthetünk, az evangélium szerzőjét ért hatásoktól. A könyv igen nagy értékkel bír vonatkozásai miatt, s mint ilyent kézikönyvnek is tekinthetjük, jóllehet sokan nem értenek egyet a szerző egyik kitételével, miszerint a Hegyi beszédet úgy tekintetjük, mint a Jamniában újrászervező legalisztikus judaizmus elleni tiltakozást.

A nyilvánvaló történeti tények szemléletében szükségtelennek látszik hangsúlyozni az őskeresztény egyház zsidó jellegét. Ezt azonban egy egész sor tényező elhomályosította, amelyek közül néhány nem szolgált az egyház jó hírnevéért. Minket azonban most azok a tényezők érdekelnek, amelyek a történelem-szemlélet és kritika eredményei. Ezt éppen magával az Újtestamentummal lehet szemléltetni, s itt is az Apostolok Cselekedetei könyvével (lásd 13. fejezet), amelyik arra törekszik, hogy a valóságnak megfelelő történetet írjon, holott szerzője nemcsak hogy nem rendelkezett elegendő megbízható információval, hanem — öntudatlanul bár — az alatt a hatás alatt állott, amelynek célja Pált kedvező megvilágításban mutatni be. Úgy állítja elénk az apostolt, mint egy lojális zsidót, akinek lojalitása az állammal szembeni magatartásában áll, s kizárja azok fanatizmusát, akik bár maguk is lojális zsidók, azonban vakságukban visszautasították Isten Krisztusát. A könyvben levő előítélet tehát, amely kedvez mind Rómának, mind a pogányoknak, úgy állítja elénk Pált, mint aki a pogányoknak hirdeti az evangéliumot a judaizmussal szemben, nem pedig a judaizmus egyik szűklátókörű irányzatával szemben. Természetesen nevetséges lenne elvitatni, hogy Pál valóban „a pogányok nagy apostola“ volt, de ha az elnevezés mögött az van, hogy visszautasította és elítélte a judaizmus egészét, akkor az hamis képet ad mind az apostolról, mind pedig az ősegyháznak a judaizmussal való kapcsolatáról.

Jóllehet a kép hamis, mégis könnyen érthető, hogyan alakult ki. Abból a gondolatból indult ki, mely szerint Pál az üdvözülést nemcsak a zsidókra, de más népekre is kiterjesztette és eljutott addig a felfogásig, hogy Pál elítélte a judaizmus egészét. E kép kialakulását még inkább megkönnyítette az a mód, ahogyan a bibliakritikát alkalmazták az utolsó két évszázadban. 1831-ben F. Baur a tübingeni iskola Újtestamentum kritikájában alkalmazta Hegel filozófiáját az őskeresztény egyháztörténet értelmezésében, s szembe állította egymással a péteri ill. zsidókeresztény és a páli ill. pogánykeresztény változatát a kereszténységnek, mint két ellenpólusát a teológiai fejlődésnek. És bár ezt a történetfilozófiát, amelyre Baur saját nézetét felépítette később kétségbevonták, mégis megmaradt az a meggyőződés, hogy létezett egy zsidókereszténység, amelynek igazolására bizonyítékokat kerestek, s próbálták meghatá-

rozni jellegét, annak ellenére, hogy a kereszténységnek Pál tanításán alapuló része ténylegesen elhomályosította azt.

Amikor a Baur elleni reakció fokozódott, a kérdést a helytelenítés felhője alatt kellett megoldani, amelyet filozófiája magára vont. Száz évvel később, 1933-ban Kirsopp Lake „The Beginnings of Christianity“ c., az Apostolok Cselekedeteivel foglalkozó műve ötödik kötetében ezeket írta: „Nagyon sok kérdés áll fenn a zsidókereszténységgel kapcsolatban, amelyek bizonytalanoknak látszanak és magyarázatot igényelnek.“ H. J. Schoeps „Theologie und Geschichte des Juden Christentum“ c. könyvében egy „megtisztított tübingeni szemléletet“ képviselt, amelyet sokkal átfogóbb bizonyítékokra alapozott, mint Baur tette. Schoeps kimutatta, hogy Iustin Martyr-nál található „zsidókeresztény“ kifejezésnek két jelentése van: 1. azokat a zsidókat jelölte, akik keresztényekké lettek és csatlakoztak az egyházhoz, amelynek természetesen pogány tagjai is voltak; 2. azokra a zsidókra vonatkozott, akik elfogadták ugyan hogy Jézus a Messiás, de nem csatlakoztak az egyházban levő pogánykeresztényekhez, mert azok nem vetették alá magukat a törvény előírásainak. Schoeps kutatásai elsősorban a kereszténységnek erre az utóbbi megnevelkedő csoportjára irányultak, s felölelték azok hitét és életgyakorlatát. Ide sorolta az ebionitákat, a nazarénusokat s más szektákat, akiknek eredete és mibenléte valójában örökre homályban marad. Schoeps bátran megvédelmezi az egész zsidókereszténységet a gnoszticizmus vádjá ellen, de úgy véli, amint ezzel kapcsolatban O. Cullmann is érvelt, hogy az ebionitáknál kimutatható az esszénusok hatása.

Újabban Jean Daniélou francia teológus munkássága segít hozzá, hogy egyre tisztább szemüvegen keresztül nézzünk vissza az Újtestamentumra. „The Theology of Jewish Christianity“ c. munkájában egy fejezetet szentel a heterodox zsidókereszténységnek Schoeps szellemében, de nem menti fel azt a gnoszticizmus vádjá alól. Daniélou úgy rajzolja meg ez irányzat képét, hogy felhasználja a késői judaizmus gondolkodásformáit, kozmikus és történeti képeit; azét a judaizmusét, amelynek forrásai részben az Ótestamentum pszeudepigrafikus irodalmában található, részben pedig a keresztény korszakra datálhatjuk. Egy másik forrás, amelyet valójában nem tudunk elválasztani az elsőtől, az Ótestamentum és a későbbi korszak apokrif irodalma.

Daniélou ezeket írja: „Van néhány olyan apokrif munka, amelyekben nem nehéz feltalálni a keresztény vonásokat: Ézsaiás felemeltetése, II. Énok és a Tizenkét Pátriárka Testamentuma. Ezeknek a könyveknek természetesen zsidó hátterük van, s irodalmi formájuk a késői judaizmusra jellemző: látomásos, felemeltetések, testamentumok. Mi több, irodalmi rokonságban állnak közismert zsidó művekkel: II. Énok az I. Énokhhoz kapcsolódik, a Tizenkét Pátriárka Testamentuma a Jubileumok könyvéhez és Ézsaiás felemeltetése a próféták vértanúságáról készült beszámolókhöz.“ Könyve nagy részében a felhasznált források a zsidókeresztény iratok közül valók, amelyeket apokrifáknak nevezünk, de minduntalan idézi az Újtestamentumot is ill. hivatkozik rá azért, hogy kimutassa: az apokrif irodalomban talált eszmék magukban az újtestamentumi könyvekben is otthonosak. Daniélou szerint: „A kutatás mindenik pontján állandóan három fogalom jelentkezett: kozmosz, apokalipszis, gnozis. A tárgy lényegében véve a történelem, de nem egyszerűen a nemzetek dolgait megőrkítő történelem, amely a tengeren és szárazföln-

dön játszódott le. Ez a kozmikus történet a világ kezdetétől az idők végezetéig, a Káosz nagy mélységétől a Seolon, földön, firmamentumon, égitesteken, csillagokon át egészen Isten utolsó végtelen mennyéig tart. A tengely, amely a dolgoknak és eseményeknek ezt a megmérhetetlen szféráját összefogja: a Megtestesülés. Az Isten Fia a forrása a nagy ki nyilatkoztatásoknak és a kijelentés befogadása a gnoziszt adja azoknak, akik elfogadják azt.“

Ez utolsó kitétel kivételével, amely szerint a gnozisz a kijelentés megértésének egyik kulcsát képezi, mindezek az állítások fontosak az Újtestamentumra nézve, amelyet úgy tekinthetünk mint a spektrum központját, s ennek külső pereme tartalmazza azt az anyagot, amely a fent megrajzolt képet adja. Az Újtestamentum könyveit a történeti Jézus fogalma is uralja, s ez a lényeges vonás befolyásolja még a „legteológiaiabb“-at is közülük, mivel a kérdés az volt, hogy egy teológiai fontossággal bíró személy testet öltött. Viszont az a mód, ahogyan az ő jelentőségét bizonyították, megfelelt annak az eljárásnak, amely természetes volt egy olyan nemzet méhében született közösség számára, amelynek gondolkodásformái inkább történetiek, mint filozófiaiak, s inkább apokaliptikusak, mint oknyomozóak.

A kereszténység zsidó jellegét elrejtette az a tény, hogy az Újtestamentumot görög nyelven írták. Ez sokkal inkább a görög nyelv uralkodó voltának tudható be, mintsem a görög eszmék zsidók általi elfogadásának. Ezt éppen magával Pál apostollal bizonyíthatjuk a legszemléletesebben, aki görögül írt, de akinek gondolkodásmódja az Írásból táplálkozott. Az evangéliumokat is görög nyelven írták olyan szerzők, akik ismerték a nyelvet, noha egyikük sem bírta azt tökéletesen. Nyelvük görög volt, de tárgyuk a zsidó Messiás és története, valamint kapcsolata társaival. Még később is az Újtestamentum írói zsidó szellemi elődeik eszméihez fordulnak, hogy eligazítást nyerjenek a mindennapi élet dolgaiban, házassági etikában, pénzügyi és más kérdésekben, beleértve az uralkodó politikai hatalmat is.

Az ortodox judaizmus, amely az Ótestamentumból táplálkozott, igen erős volt, de nem annyira hogy a görög eszmék ne lettek volna hatással rá: a történelem folyása azt jelentette, hogy Jézus korában a judaizmus hellenisztikus volt, vagyis a hellenizmus ill. a görög kultúra hatása alatt állott. (Lásd Philo.) A tények azonban ma tisztán állanak előttünk: a görög eszmék behatoltak a judaizmusba, de nem okoztak alapvető változásokat. Egyrészt szükségtelen azzal érvelni, hogy vajon a hellenizmus vagy a judaizmus gyakorolta-e a fő hatást az Újtestamentum valamelyik sajátos részében. Az Újtestamentum háttéréül szolgáló judaizmus hellenisztikus bár, de lényeges részeiben változatlan, görög nyelvet és sokszor görög eszméket is használ, hogy kifejezhesse magát egy heterogén világban.

Ezek után hadd vonjunk le néhány következtetést annak eredményeként, hogy a judaizmust el kell fogadnunk az Újtestamentum háttéréül:

1. Még az Újtestamentum leghajthatatlanabb teológiai könyvét, a jánosí evangéliumot is ma egyre inkább a judaizmus háttéréből közelítjük meg. Ez a háttér lehet nagyon széles, felölelve a hellenisztikus judaizmust filozófiai színezetével, de ma már egyre tisztábban látjuk, hogy magába foglalja a palesztinai és rabbinikus judaizmust is.

2. Egy munkának, amely nyilvánvalóan zsidó vonásokat mutat, nem kell szükségszerűen korainak lennie. Ez nagyon fontos szempont, amikor pl. a Máté evangéliuma, vagy a Jakab levél keletkezésének idejét próbáljuk megállapítani. A bibliakutatók közül néhányan éveken át ázzal érveltek, hogy hasonló mondatok, mint Mt 18,17 „legyen előtted olyan mint a pogány és a vámszedő“, vagy a „zsinagóga“ kifejezés használata Jak 2,2-ben, e könyvek korai voltát igazolták. És valóban Jézus tanításának visszacsengése a Jakab levélben úgy ahogyan azt a Máté evangéliumban találjuk e két munkát együvé tartozónak mutatja olyan időszakban, amikor még a páli kereszténység nem jelentkezett, vagy még maga Pál sem indult el missziói munkájára.

Ezeket a kutatókat természetesen zavarba hozták a fenti könyvek késői voltát bizonyító kétségtelen jelek, mint kifejlett egyházfegyelem, szabályok és tanítások (Mt 28,15; Jak 5,15 és más részletek), de ők nagyobb súlyt helyeztek a korai datálásra. Máté evangéliuma esetében a szinoptikus kritika lehetőséget ad, hogy az evangéliumot viszonylag késői időpontra tegyék. A Jakab levél esetében bár a bizonyítékok zavarbaejtők, mégis a judaizmus jelei a legjobban megmagyarázhatók.

3. Amint láttuk a „zsidókereszténység“ kifejezés megtévesztő. Az újtestamentumi kutatást sokáig kísértette Baur szelleme, aki sikeresen megkerülte azt a teljes pszichológiai képtelenséget, hogy Pál, aki magát „héberből való hébernek“ és farizeusnak nevezi, hogyan prédikálhatta az evangéliumot nem zsidó kifejezésekkel. Valójában tehát őskeresztény egyházzól beszélünk, az Újtestamentum egyházáról, s ahelyett, hogy a zsidókereszténységet emlegetnénk, inkább a kereszténység zsidó jellegéről kellene beszélnünk.

LEONARD SWIDLER

A DIALÓGUS TÍZPARANCSOLATA*

A dialógus különböző felfogást képviselő személyek közötti tárgyalás egy közös problémáról. Célja: egymástól tanulni a kölcsönös megváltozás és növekedés érdekében.

Vallásos tárgykörben a múltban is összejöttünk, hogy a tőlünk különböző felfogást vallókkal vitatkozzunk, mint pl. a katolikusok a protestánsokkal, vagy azért, hogy az ellenfelet legyőzzük, vagy, hogy az ellenfélről ismeretet szerezzünk, hogy azután hatékonyabban foglalkozhassunk ill. legjobb esetben egyezkedjünk vele. De, ha találkoztunk is egymással, az csak konfrontáció volt, nyiltabb vagy finomabb polemika,

---

* Megjelent *The Dialogue Decalogue* címen 1983-ban, az Egyházak Világtanácsának *Current Dialogue* sorozatában. Rövidített szöveg, fordította dr. Erdő János.

de mindig a másik fél legyőzése végső céljával, mivel meg voltunk győződve arról, hogy abszolút igazsággal csak mi rendelkezünk.

Ez azonban nem dialógus. A párbeszéd nem vita. A dialógusban mindegyik résztvevőnek hallgatnia kell a másikra, olyan nyitottan és rokonszenvesen amennyire teheti, hogy a másik fél álláspontját, amennyire lehetséges, belülről megértse. Az ilyen magatartás önkéntelenül magában foglalja azt a feltevést, hogy a partner állásfoglalását bármely ponton olyan meggyőzőnek találjuk, hogy ha becsületesen cselekszünk, akkor meg kell változnunk; ez a változás pedig nyugtalanító lehet.

Mi a vallásközi dialógussal foglalkozunk. Nem elegendő azonban, hogy a dialógus résztvevői egy vallásos kérdésről tárgyaljanak. A párbeszédre úgy kell jönniük, mint olyan személyek, akik egy vallásos közösséggel azonosulnak. Ha én nem volnék sem zsidó, sem moszlim, sem keresztény, akkor pl. nem vehetnék részt mint „partner“ egy zsidó-keresztény-moszlim vallásközi dialógusban, bár hallgathatom, sőt tájékozódás végett kérdést és hasznos megjegyzést is tehetnék.

Kétségtelen, hogy a vallásközi dialógus új dolgot jelent. Ennek lehetőségét a múltban el sem képzelhattuk. Hogyan tudunk tevékenyen részt venni ebben az új dologban? A következőkben a vallásközi dialógus néhány alapelvét foglaljuk össze, melyeket be kell tartanunk a dialógus sikere érdekében. Ezek nem elméleti szabályok, égből kapott parancsolatok, hanem olyanok, melyeket komoly tapasztalat alapján tanultunk.

Első parancsolat

A dialógus elsődleges célja megváltozni és növekedni a valóság fel fogásában és megértésében, s annak megfelelően cselekedni.

Maga az a tény, hogy én megtanulom, miszerint dialógus partnerem inkább „ezt“ hiszi, mint „azt“, megváltoztatja magatartásomat iránta; ez pedig jelentős változást jelent önmagában is. Mi azért kezdünk párbeszédet, hogy tanulni, változni és növekedni tudjunk, nem pedig, hogy változást kényszerítsünk a „másikra“, mint ahogy az ember ezt a vitában reméli. Másfelől, mivel a dialógusban mindenki azzal a szándékkal vesz részt, hogy tanuljon és önmagát megváltoztassa, a dialógus partnere szintén változni fog. Így a vita feltételezett célja sokkal hatékonyabban elérhető a dialógus által.

Második parancsolat

A vallásközi dialógus kétoldalú terv kell hogy legyen, az egyes vallásos közösségen belül és a vallásos közösségek között. Mivel a vallásos dialógus testületi természetű, és a párbeszéd elsődleges célja, hogy minden egyes partner tanuljon és megváltozzon, éppen azért az is szükséges, hogy minden egyes résztvevő ne csak a hitével szemben álló társával lépjen dialógusba — a lutheránus például az anglikánnal —, hanem saját vallásfelekezetének tagjaival is, így például lutheránus társaival, hogy megossa velük a vallásközi dialógus gyümölcseit. Csak így tanulhat és változhatik az egész közösség, és haladhat a valóság minél teljesebb felismerésére.

Harmadik parancsolat

Mindegyik résztvevőnek teljes őszinteséggel és becsülettel kell bekapcsolódnia a dialógusba. Megvilágítandó, hogy a hagyomány kisebb

és nagyobb támadása milyen irányú, milyen lehet a jövőbeni változás, és a résztvevőnek hol vannak hagyományaival kapcsolatos nehézségei.

Negyedik parancsolat

Minden egyes résztvevőnek hasonlóan teljes becsületet és őszinteséget kell feltételeznie dialógus társaiban. Az őszinteség hiánya nemcsak megakadályozza a dialógus lefolyását, de a dialógus partnerek feltételezett őszinteségének hiánya is hasonlóképpen lehetetlenné teszi a párbeszédet. Röviden: ha nincs bizalom, nincs dialógus.

Ötödik parancsolat

Mindegyik résztvevőnek magának kell álláspontját megmagyaráznia. Így például csak a zsidó magyarázhatja meg, hogy mit jelent zsidónak lenni. Ami a másokat illeti, az csak leírható, hogy milyen kívülről. Azonkívül, mivel a párbeszéd dinamikus eszköz, és amint mindegyik résztvevő tanul, ezért változni fog és következésképpen folytatódóan mélyül, kiterjed és önmeghatározását módosítja, vigyázva arra, hogy társaival is állandó dialógusban maradjon. Ilyenformán kötelező, hogy minden dialógus partner megmagyarázza, mit jelent saját hagyománya valódi tagjának lenni.

A dialógus résztvevőnek fel kell ismernie önmagát a róla alkotott magyarázatban. Ez a vallásközi hermeneutika aranyszabálya, amint azt gyakran ismételte Raimundo Panikkar, a „vallásközi dialógus apostola.“ A megértés érdekében minden egyes dialógus résztvevő természetesen megpróbálja, hogy önmaga számára kifejezze azt, amit partnere állításának értelméül gondol. A „világ teológia“ szószólója, Wilfred Cantwell Smith, ehhez még hozzátenné, hogy ezt a kifejezést érdektelen megfigyelők által kellene igazolni.

Hatodik parancsolat

A résztvevő ne azzal a határozott feltevésével jöjjön a dialógusra, hogy kimutassa az eltérések pontjait. Inkább minden egyes résztvevő nemcsak nyitottsággal és rokonszeggel hallgasson a másik partnerre, hanem próbáljon dialógus társával megegyezni, amennyire lehetséges, megtartva integritását saját hagyományát illetően. Ahol már nem tud megegyezni anélkül, hogy saját integritását ne sértse meg, ott található az igazi ellentét, amelyről gyakran kiderül, hogy különbözik attól a nézet-eltéréstől, amelyet idő előtt tévesen feltételeztek.

Hetedik parancsolat

A dialógus csak egyenlők között lehetséges, amint a II. vatikáni zsinat megállapította: „par cum pari“. Ez azt jelenti, hogy például nemcsak nem lehet dialógus egy képzett teológus és egy egyszerű gyülekezeti tag között, de nem lehetséges az egyoldalú dialógus sem.

Nyolcadik parancsolat

A dialógus csak kölcsönös bizalom alapján történhetik. Noha a vallásközi dialógusnak bizonyos „testületi“ dimenzióval kell folynia, vagyis a résztvevők egy vallásos közösség tagjai kell hogy legyenek — például hindu, buddhista —, hasonlóképpen igaz, hogy csak *személyek* folytathatnak dialógust. A személyek közötti párbeszéd viszont csak személyes bizalmon alapulhat. Következésképpen nem okos dolog mindjárt kez-

detben a legnehezebb kérdéseket tárgyalni, hanem inkább azokat a vitapontokat kell először megközelíteni, amelyek közös alapot biztosítanak, miáltal az emberi bizalom alapját teremtik meg. Amilyen mértékben ez a személyes bizalom mélyül és kiterjed, úgy lehet fokozatosan a nehezebb, bonyolultabb kérdésekhez hozzáfogni. Amint a tanulásban is az ismertről haladunk az ismeretlen felé, úgy a dialógusban is a közösen elfogadott kérdésekről megyünk tovább, hogy az eltérések kérdéseit meg tárgyaljuk.

Kilencedik parancsolat

A vallásközi dialógust kezdő személyek önbírálattal kell lenniök önmagukat és saját vallásos hagyományait illetően. Az önbírálat hiánya ugyanis magában foglalja, hogy a résztvevő hagyománya máris rendelkezik az összes helyes feleletekkel. Az ilyen magatartás nemcsak szükségtelessé, de egyenesen lehetetlenné teszi a dialógust, mivel mi első sorban azért kezdünk párbeszédet, hogy tanulhassunk, ami nyilvánvalóan lehetetlen, ha a mi hagyományunk sohasem tévedett, ha bírja az összes igaz feleleteket. Kétségtelen, hogy a vallásközi dialógusban az egyénnek vallásos hagyományában teljességgel és meggyőződéssel kell állania, de az ilyen integritásnak és meggyőződésnek magában kell foglalnia és nem kizárnia egy egészséges önbírálatot. Enélkül nem lehet dialógus és valóságos integritás sem.

Tizedik parancsolat

Minden résztvevőnek meg kell próbálnia, hogy partnere vallását belülről tapasztalja meg, mivel a vallás nem csupán a fejnek, hanem a léleknek, a szívnek, és az egész létnek egyéni és közösségi ügye. John Donne ezzel kapcsolatban egy másik egyén vallásos tapasztalatába való átmenetelről beszél, hogy azután megvilágosodottan, kitágultan és elmélyülten jöjjön vissza.

*
*   *
*

A vallásközi dialógus három területen működik: gyakorlati téren, ahol az emberiség megsegítése érdekében működünk közre; a megismerés területén, ahol megértést és igazságot keresünk; és szellemi területen, ahol megpróbáljuk a dialógus-társ vallását belülről tapasztalni.

A vallásközi dialógusnak hasonlóképpen három szakasza van. Az elsőben elfelejtjük az egymásról alkotott téves információkat, és egymást úgy kezdjük megismerni, amint igazán vagyunk. A második szakaszban a partner hagyományában értékeket különböztetünk meg és azokat saját hagyományunkba kívánjuk átvinni. Így például a katolikus-protestáns dialógusban a katolikusok megtanulták a Bibliát hangsúlyozni, a protestánsok viszont megtanulták értékelni a szakramentális közelítést a keresztény élethez, — mindkét említett érték hagyományosan a másik vallásos közösséghez kapcsolódik. Ha komolyak vagyunk, állhatatosak és eléggé fogékonyak a párbeszédben, akkor beléphetünk a dialógus harmadik szakaszába. Itt megkezdjük együtt a valóság, az értelem és az igazság új területeinek feltárását, amelyről azelőtt egyikünknek sem volt tudomása. Így elmondhatjuk, hogy a türelemmel folytatott dialógus új kijelentés eszköze, a valóság további feltárása lehet, amelynek megfelelően azután cselekednünk kell.

OKMÁNYTÁR A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS TEMPLOM
TÖRTÉNETÉHEZ

Első közlemény

Az ország egyik legszebb, legeredetibb rokokó és klasszicista elemeket is felhasználó későbarokk temploma épült fel 1792—1796 között a kolozsvári unitáriusok használatára. Az egyház- és művészettörténetesek figyelmét közel másfél századon át elkerülte a templom építésének hi-telyes története. Akik mégis írtak róla egy-egy városismertetésben, főleg impozáns belső terére, nagy befogadóképességére figyeltek fel. Kővári László a magyar és lengyel unitáriusok összefogásának eredményeként felépült templomról csak ennyit jegyez meg: „Igen nagy épület, roppant boltíveit egyetlen oszlop se tartja“ (*Kolozsvár s vidékének ismertetéséhez*. Kolozsvári Naptár 1851-re). A város régi emlékeit felidéző Nagy Péter is 1926-ban így foglalja össze benyomásait: „Kívülről egyszerű, minden fényűző pompa, minden hivalkodás nélkül való. Természetesen belül sem diszes, és azért mégis meglep és áhítatra kelt. Meglep óriási arányaival is. A templom több ezer hívő befogadására elegendő. Mennyire bizhattak építői hitük hódító erejében! Szépen kidolgozott, fehérre festett falai pedig megfogják a lelket. Homlokzatán arany betűkkel ragyog a büszke mondás: In honorem solius Dei.“ Kővári László és Nagy Péter állítása is helyesbitendő, hiszen ha nagy fesztávolságra is, de vannak tartóoszlopai az épületnek, s legfeljebb a katolikus barokk templomokhoz viszonyítva alig díszített.

A templom építőjének neve teljesen feledésbe merült. Kelemen Lajos *Kolozsvári kalauzában* (1903) még nem említi, ki építette a templomot. Későbből származhat az a feltételezése, hogy Ugrai László, kora legjelentősebb unitárius építész tervezhette ezt. Utóbb talán dolgozatot is írt *Ugrai László, az unitárius templom és kollégium építészé* címmel (Balogh Jolán könyve 47. lapján idézi), s emellett híres városismertető sétái alkalmával számtalanszor elismételhette Ugrai nevét e templommal kapcsolatban. Az ő nyomán aztán nem csak Balogh Jolán (*Kolozsvár műemlékei*. 1935.), hanem Bíró József (*Erdély művészete* é.n.; *Kolozsvári képeskönyv*), Zádor Anna—Rados Jenő klasszicizmusról szóló szakkönyve, sőt a Művészeti Lexikon 1968-ban megjelent IV. kötete is (Ugrai László címszó) átveszi ezt a tetszetős állítást.

E tévedés ismételt kinyomtatása annál meglepőbb, mert a templom alapjába elhelyezett és „Antonius Török“ építész név szerint is említő felírat szövegét Jakab Elek 1888-ban, Péterfi Dénes meg 1892-ben nyomtatásban közölte.* Az unitárius egyházközség irattára pedig szinte hiánytalanul őrzi mindmáig a templomépítéssel kapcsolatos dokumentumokat. Ezek minden kétséget kizárólag bizonyítják, hogy Ugrai Lászlónak nincs

* *Oklevéltár Kolozsvár története Második és Harmadik kötetéhez*. Össze-gyűjtötte és közölte Jakab Elek, CCCXIV. okmány 662—666. 1. Ugyanazt közli Péterfi Dénes a Keresztény Magvető 1892-es évfolyama 212—215. lapján. (Péterfi jelzi, hogy a levéltár XXXIII. fasc. 12. darabja ez okmány. Megelőzőleg a 210—212. lapon Ferencz József a 11. sz. okiratot, Lázár István püspök beszédét teszi közzé.)

köze e templom építéséhez, tervezője Türk Antal építésmester volt. E felismerés Lőrinczi Mihály teológiai tanártól származik, aki rájött, hogy Ugrai 1791-ben még az Unitárius Kollégium diákja volt, s csak ezután tanulta Bécsben az építészetet. Így ő nem jöhet számításba egy ilyen igényes épület tervezőjeként. Utóbb Ugrai kolozsvári születési anyakönyvi adatait (1769. május 12-én keresztelték) és székelyudvarhelyi sírkövét (1830. február 7-én halt meg) is sikerült megtalálni. Lőrinczi Mihály irányításával az egyházközség irattárát hasznosítva írta meg 1958-ban Kecskés Lajos végzős teológiai hallgató szakdolgozatát: *A kolozsvári unitárius templom építése és leírása*. Ez a félszáz oldalas, gépiratos, számos fényképmellékletet, tervrajz-másolatot tartalmazó tanulmány egyértelműen bizonyítja, hogy a templom építője Türk [Török, Tirk] Antal volt, közli is a vele kötött szerződést, valamint az építéssel kapcsolatos fontosabb okmányokat. E dolgozatra alapozott utóbb Mircea Țoca művészettörténész két román nyelvű értekezésében és a *Clujul Baroc* (A barokk Kolozsvár, Cluj-Napoca, 1983. 40—52.) című könyvében. Időközben B. Nagy Margit *Stílusok, művek, mesterek* (Bukarest, 1977) című művészettörténeti kötete a Türk Antalnak szentelt fejezetben szintén részletesen kitér — Kecskés nyomán — a templom építéstörténetére. Mindketten utalnak rá, hogy közben az eredeti iratok elkeveredtek. Szabó Dezső lelkész 1977-es doktorátusi rész-dolgozatában újra az előkerült dokumentumok alapján írta meg a templom építéstörténetét, függelékként közli a legfontosabb iratok másolatát is. Jelenleg minden — az alábbiakban közölt — Registrum szerinti irat megtalálható, egyedül a delineatio, vagyis a tervrajz hiányzik. Ezt feltehetőleg Pákei János a mai hagymakupolás toronytető kialakításakor használhatta 1908-ban, s valószínűleg nem került többé a helyére. Feltűnő, hogy maga a Registrum sem iktatta 1807-ben külön tételként.

Alább — három közleményben — a templomra vonatkozó négy fontos dokumentumot közlünk. Ezek egyrészt egyháztörténetünk becses emlékei, fényt vetnek az egykori „anyaeklezsia“ szervezésére, saját erejét meghaladó erőfeszítésére, amellyel századokra szóló istentiszteleti helyet és egyben műemléket teremtett meg. Másrészt a korabeli építészeti és művészettörténet jelentős forrásai: Türk Antal, Überlacher Antal és Alföldi Antal munkásságának egy-egy rendkívüli jelentőségű fejezetét jelzik. Mindhármukra vonatkozóan B. Nagy Margit gyűjtötte össze a legfontosabb életrajzi adatokat fenti művében. Türk (1750—1798) marosvásárhelyi katolikus családból származott. A besztercei volt piarista, a székelyudvarhelyi katolikus, a székelyudvarhelyi és erdőcsinádi református templom építése, valamint a marosvásárhelyi református vártemplom renoválása fűződik nevéhez a kolozsvári unitárius építkezést megelőző időkből.* Türk itt remekelni akart, ezzel szerette volna felhívni magára a kolozsvári megrendelők figyelmét. S végül is típusot alkotott, hiszen a torockói, székelyszentmihályi, kövendi, homoródszentpáli unitárius templomok is Türk építészeti megoldásait, stílusát visszahangozzák. Az ausztriai származású Überlacher [Iberlacher] Antal (1755—1797) ács is olyan jeles épületek fedélszékét készítette el az unitárius megrendelés előtt, mint a Bánffy palotáé, a hadadi Wesselényi kastélyé,

---

* A kolozsvári építkezéssel nagyjából párhuzamosan készíti el Türk az 1795-ben befejezett erzsébetvárosi örmény szerzetesi (mechitarista) templomot.

a szamosújvári örmény nagytemplomé, s az 1784-ben épített kolozsvári Szamos-híd is az ő munkája volt. Alföldi Antal (+1850) építész nevét leginkább a kolozsvári régi színház építése (1804—1821) örökítette meg. Szamos renoválást végzett, s talán épp az unitárius templom megmen-tése hívta fel rá a figyelmet, s így nyerte el a főtéri Szent Mihály temp-lom új tornyának építési megbízását.

Az első dokumentumot a régi levéltár Registrumából vettük. Ez egy 19×43 centiméteres 256 számozott lapot tartalmazó félbőr kötéses kéz-irat. Annak a harminchárom csomónak (fasciculusnak) a tartalmát ismerteti, amelyekbe 1815-ig csoportosították az (ok)leveleket. Első lap-ján Hidalmási Barra István és Csehi Sándor elmondja, hogy Lázár István püspök 1806-ban jelezte: a kolozsvári anyaeklézsiában vizitációt szeretne tartani, s ezért az egyházközség elhatározta leveleinek, számadásainak összegyűjtését, rendezését. A két megbízott 1815. július 1-re készült el a munkával. Egy 1834-ben kelt határozat nyomán pedig Pákei Lajos újól-gal rendbe szedte és „lehetőségig“ kiegészítette a lajstromot — 1842-es bejegyzés szerint. A Registrumnak az ad különleges jelentő-séget, hogy a legújabb ellenőrzést jelző kék kipipálás szerint néhány köteg eiveszett, mások hiányosak. Így tartalmukról csak e kötetből ér-tésülhetünk. Az I. fasciculus 1616-tól keletkezi — ma is meglévő — ira-tait, a III. fasciculusban egykor még két 1400-as évek közepéről való dokumentum is volt. Külön fasciculusok tartalmazzák az adományozó leveleket, végrendeleteket, a peres leveleket, missiliseket, könyvek kata-lógusait, az ispotállyal, tipográfiával kapcsolatos iratokat, a lengyel eklézsia aktáit, s a legutolsó pedig éppen a templom építésére vonat-kozó írásos emlékeket veszi számba. Ez először 37 iratot ismertetett, később kiegészítették, s az átszámozás szerint 42 tétele lehetett 1815-ös lezárásakor. Pákei Lajos 52-ig szaporította az iktatott iratokat. Mi ezt a teljes listát közöljük. Csak a Pákeinél is újabb bejegyzés esetében utaltunk arra, hogy utólagos kiegészítésről van szó. Valamennyi irat ki-pipálása azt jelzi, hogy megtalálhatók az illető csomóban. Közülük most kettőt közlünk: A Türk Antallal és az Überlacher Antallal kötött szer-ződéseket. Az előbbi 24×37 centiméteres hétlapos, az utóbbi 23×30 centiméteres háromlapos kézirat. A Türkkel kötött szerződést a felek hiteles tisztviselők előtt szentesítették. Az Überlacherrel kötött szerző-dést a két fél írta alá. Mindkettő igen körültekintő, s főleg jogi szem-pontból gondosan fogalmaz, kitér a váratlan lehetőségekre is. Az épí-téssel kapcsolatos részleteket a szerződés mellékletét képező tervrajz és számvetés tisztázta.

Harmadik dokumentumunkat az egyházközség első leltárkönyvéből (Conscriptio) vettük, ez egy 24×37 centiméteres fűzött, 63 számozott lapos kötet, 1807-ben kezdték el összeállítását, minden bizonnyal szintén a vizitációra készülve, s 1819-ig tükrözi a változásokat is. Feltételezé-sünk szerint ez is Barra Istvánnak és Csehi Sándornak a munkája.*

---

* A Kolozsvári Nemes Unitaria Sz[ent] Eklézsia Jegyző-Könyve az 1806^{ik} évtől kezdve 1826-ig. K[is] Solymosi Gyergyai László jegyzősége alatt 10—11. lap-ján ez olvasható: „Az eklézsia jövai conscriptiójára és levelek registratiójára ez-előtt kirendeltetett biztos atyánkfiai helyett fennforgott okokból másokat kelletvén rendeltetni végeztetett: Ezúttal kirendeltettek doktor Barra István, Csehi Sándor és Ágoston Sámuel atyánkfiai. (1807. március 22-i gyűlés 5. pontja) Tehát Barrán és Csehin kívül Ágoston Sámuel is részt vehetett a leltárkönyv összeállításában.

Huszonhat fejezetben tartalmazza az arany és ezüst portékák, ón- és rézszerszámok, abroszok, szőnyegek, kapitálisok, adósságok, fa- és vaseszközök, könyvek, templom, házak, te'kék, szántók, szőlők, legelők leírását, s ami különösen figyelemre méltó, azok eredetét, változásait is tisztázza, amennyire az iratok, jegyzőkönyvek és az emlékezet segítségével lehetséges. Meglepő, hogy az egyházközségnél a következő száz évből egyetlen leltár sem maradt fenn, vagy netán átkerültek a Képviselőtanács levéltárába, ahol nem tudtunk rájuk találni. E kötet 25—32. lapjáról idézzük a templom első leírásának szövegét, mely még az Alföldi-féle átépítés-megerősítés előtti állapotot tükrözi. Ennek a harangokról szóló részletét Pákei Lajos másolatából idézi Kecskés Lajos is fennebb említett dolgozata 22—23. lapján.

Utolsó dokumentumunk az Alföldi Antallal kötött szerződés. Ez egy 23 × 39 centiméteres ív négy lapjára írva található, az újabb levéltár XI. csomagjából vettük. Ezen a következő régi felírat olvasható: „A templomon künn és benn, úgy a tornyon, haranglábon, orgonán s az újabb időkben lett építésekről és javításokról szóló, nemkülönben a templom alatti kriptát és abba temetkezést érdeklő levelek“. Összesen 108 iratot tartalmaz az 1829 és 1862 közötti évekből. Itt található a templom renoválásával kapcsolatos véleményezések, az Alföldivel kötött szerződés fogalmazványa és specificatiója. Maga a szerződés egy régi piros ceruzás számozás szerint a 4030. számot viselte (bizonyára az egész újabb levéltáron belül), a köteg kéktintás új lap-számozása szerint 34—35. a száma. Fogalmazása meglehetősen kusza, a renoválás lényegét Jánosfalvi Sándor István akkori lelkész kézíratos jegyzeteiben így foglalja össze: „Végre 1829-ben, kolozsvári papságomban, építtető biztos T. Nagy Lázár úr felszólítására éppen általam, né-mely okos emberek tanácsából, egy Alföldi Antal nevű, újabb világtól el is felejtett pallért fogadott fel az eklézsia. Ez a bolthajtás két fő íve kulcsának mesterséges kiszedésével és faragott kövekkel lett újrakulcsolásával, továbbá az oszlopoknak hát megett, két fal között történt kitöltésével, még tovább: az oszlopok tetejének fenn, a hiuban nagy gerendákról erős vaskarokkal vagy kulcsokkal lett összehuzatásával, és végre a templom falainak künn is erős oszlopokkal lett megtámasztásával és összenyomásával a templomot úgy megerősítette, miszerint azt annál jobban, megbontás nélkül, a világnak leghíresebb pallérjai sem tehették volna, elannyira, hogyha ez a renoválási mód nem használna, úgy egy sincs hátra, amely használjon. Isten tudja, már meddig tart!“ (Idézi Kecskés Lajos dolgozata 26—27. lapján.) Kétségtelen, hogy Alföldiben templomunk megmentőjét tisztelhetjük.

A különböző kezek írta, nagyon változatos helyesírású szövegeket a szerkesztőség kérésére, nem betűhűen, hanem a mai hangjelölésnek megfelelő betűkkel közöljük. A hiányjeleket az az, ez szavak mássalhangzójának jelzésénél elhagytuk, de az az névelőt, ha kiírták, mássalhangzó előtt is megőriztük. Általában a következőes hangtani sajátosságokat, régies szóalakokat igyekeztünk megőrizni, hogy így ne károsodjék a szövegek patinás hangzása. A központozást lehetőleg a mai szabályok szerint tettük ki. A családnevek írásán nem változtattunk, a keresztneveket is csak akkor írtuk át, ha a mai hangalakjuk régies helyesírással szerepelt. Az egybe- és különírást is a mai normák szerint oldottuk meg. A latin szavak esetében kétféleképpen jártunk el: ha azok ma a szövegbeli

értelemben idegen szóként beilleszkedtek nyelvünkbe, mai helyesírással átírtuk őket, ha viszont kifejezésekben fordultak elő, megőriztük latinos írásukat. A rövidítéseket szögletes zárójellel feloldottuk. A latin és német szavakat, kifejezéseket minden közleményben először való előfordulásukkor jegyzetben fordítjuk.

1. számú dokumentum

- Kívül: Az tiszteletes kolozsvári Unitária Eklézsia¹ mindenféle leveleinek registruma² az 1807^{dik} esztendő 22^{dik} Martiy tett végzésénél fogva az akkoron kirendelt biztosság által
R[égi] l[evéltár] 1. [sz.]
- Belül: 235—240. l. Fasciculus³ XXXIII^{ús} A kolozsvári Belső Magyar utcai unitarium új templom, ehhez tartozó harang s orgona megépíttetését tárgyzó levelek registruma

- 1° A t[iszteletes] Representativum Consistorium⁴ levele a kolozs[vári] Unit[aria] Eklézsiahoz bizonyos eladattathatni kért fundusok⁵ iránt de a[nn]o⁶ 1789. 21^a Marty[i] N[ota] b[ene]. Ebben vagyon a f[elséges] K[irályi] Guberniumtól⁷ jött válasz ezen kérése dolgában Eklézsianknak.
- 2do Instantiája a kolozsvári Unit[aria] Eklézsia tagjainak az Unit[arium] Repres[entativum] Consistoriumhoz, melyben kérnek módot találatni minél hamarébb abban, hogy a templom építtetése vagy erre való készület elkezdettessék. Cum indorsata resolutione⁸ de a[nn]o 1791. 9^a Maji
- 3° Egy contractusnak⁹ kópiája¹⁰, melyben az Eklézsia bizonyossá tészí pallér Török Antalt arról, hogy az akadályok elhárítása után véle contractusra lépik ... a[nn]o 1792. 21 Febr[uarii]
- 4° [A] A templom megépítéséről szóló contractusnak impuruma¹¹ 13 pontokban kőmíves pallér Török Antallal, melybe az aedilis director¹² Fischer¹³ úrnak is valami minut[i]ái¹⁴ benne vagynak téve ... a[nn]o 1792. 21 Maji
- 4/B A kolozsvári unitar[ium] templom építéséről 1792^{ben} íratott contractus. Hiteles példány [Egészen újkeletű kéktintás bejegyzés].
- 5° Instanciája¹⁵ az k[olozsvári] Unit[aria] Eklézsianak elsőbben a t[ekin-tetes] Tanácshoz, azután a nemes Communitáshoz¹⁶ a templomhely és torony építtetése differenciája tárgyában, három acclusumok¹⁷ de a[nn]o 1792. 3^a Juliy
- 6° Protocolláris extractusa a Communitásnak, mely szerént a most írt differencia¹⁸ az Eklézsia részére elenyésztetik... de a[nn]o 1792. 4ª Juliy
- 7° Nevei azon Ekl[ézsia] tagjainak, akik a templom helyén volt épületeknek elrontásában május 30^{dik} napján és június 1, 2, 3, 4 egész 27^{dik}-ig dolgoztanak... de a[nn]o 1792 Julio
NB. Ezen napszámok kalkuláltattak¹⁹, és a Jó Dénes ratiójába²⁰ mennyit tesznek, inferáltattak²¹
- 8° Egyházi Sintzki Gábor ratiója a lerontott épületek materiáléinak²² árokról, de annis 1792 és 1793, in 2 [exem]plo²³

- NB. Ebbe van téve Sintzkinek egy tulajdon írása de a[nn]o 1796, melyben 300 forintokat ajándékoz az Eklézsianak, conditionate²⁴ az Eklézsianak.
- NB. Materiálék specificatiója²⁵ van a 7. szám alatti levélben is.
- 9° A templom építésére kirendelt collectoroknak²⁶, akik beadták, tabellái²⁷: melyekből kitetszenek, mennyit adtanak és mivel restálnak²⁸. Sub A, B, C, D, E, F, G.
- 10° Az új templom mellett volt, de eladott materiálék restáns áráról, kiknél mennyi vagyon, arról való specificatiója egyházi Sintzki Gábornak. Sine anno²⁹.
- NB. Ezekből meglehet, hogy azután a perceptorok³⁰ felvettek; úgy a kollégium adóssága is lefizetődött juxta compatales³¹, csakugyan még illő kinyomozni a többi]eket.
- 11° A templom és torony fundamentuma³² megvettetése alkalmatosságával mondott beszédje és imádsága püspök Lázár István úrnak de ... a[nn]o 1792. 16 Juliy
- NB. A fundamentumába kőládának bététele, mely 17 Juliy történt, melyben mik tétettek, azokról semmi jelzést nem találni; csakugyan a conscriptióban³³ erről bővebben lehet látni, valamint a következőket is.
- 12° A torony fundamentumába pergamentre és óntáblára tett inscriptiók³⁴ hat darabban ... a[nn]o 1792. 16 Juliy
- 13° Kertsedí Dániellel való contractusa az Eklézsianak a téglák iránt de [anno] [1]792. 13 7^{bris} [Septembris]
- 14° Egy más contractusa az Eklézsianak téglavető Kertsedível a téglavettetés iránt az templom felépítéséig ... de a[nn]o [1]793. 17 Aprilis
- 15° Más contractusa az Eklézsianak Überlacher Antal ácsállérral az új templom és torony fedelei elkészítése iránt ... de a[nn]o [1]794. 31^a 8^{bris} [Octobris]
- 16° Ágoston Istvánnak demonstrációja³⁵ az új templomhoz vásárlott gerendák, deszkák és béres marhák iránt ... de a[nn]o 1794. 24 Maji
- 17° Egyházi Sintzki Gábor jegyzése a béresekre] és bivalyokra tett költségéről ... de a[nn]o [1]794
- 18° Kőmíves állér Török Antal instanciája az t[iszteletes] Eklézsiahoz az iránt, hogy a templom építésében ne siettetessék. Sine dato et anno.
- 19° Ferentzi Moysesnek, akkori szolgabírónak instrukciója³⁶ az Eklézsia ellen, melyben az Eklézsia a téglavetés ellen akadályozni akarja ... de a[nn]o 1795.
- 20° Asztalos Gusztin Jánossal ineált³⁷ contractusa az Eklézsianak a templomhoz megkívántató ablakramák iránt ... de a[nn]o 1795. 6^a Maji
- 21° Sombori János és Sintzki Gábor ratióihoz tartozó aprolék dokumentumok in frustis³⁸ 16.
- 22° Instanciája az Eklézsianak a kolozsvári magisztrátushoz³⁹ az iránt, hogy ajánltassék a f[elséges] Kir[ályi] Gubernium előtt az építendő templomra kívántató segedelem kérésére való facultatoria⁴⁰ adásért. Sine anno et dato.
- 23° A templom építésére való segedelem kérésre adott gubernialis facultatoria in frust[is] 6 — ezekhez tartozó hat darab libellusokkal⁴¹ de ... a[nn]o 1796.

- 24° Az új templomban rövid üdön kezdendő istentiszteletnek idejéről, harangoztatásról, kántorokról, papokról, deákokról és a férfi[ak] és fejeznép[ek] kötelességeiről hozott conclusumai⁴² a tiszt[eletes] Eklézsiának de dato 12 X^{bris} [Decembris] [1]796. Vide Protocoll[um] sub lit[tera] T.⁴³ de a[nn]o [1]796.
- 25° Más plánuma az papi kepének jobb móddal lehető adminisztrációja⁴⁴ iránt 2 darabban de a[nn]o 1805.
- 26° A tractusok és dioecesisek⁴⁵ segedelmének a templom építésében adminisztrált specificatiója. Két darabban: az első ab a[nn]o [1]792—[1]797 Jó Dénes által, mely szerént beleépült ezen üdő alatt a templomba efféle oblatum⁴⁶: 1000 m[agyar] forint; A második ab a[nn]o [1]798—799—800 Rákosi Boldizsár és Sombori által, mely szerént a templomunkra kölcsönvett kapitálisoknak⁴⁷ interesse⁴⁸ defalcationájára⁴⁹ adminiszt[rált] mit és mennyit ott abból is, de kivált a ratióiból meg lehet látni.
- 27° Egy plánuma⁵⁰ az kolozsvári Eklézsiának az kölcsön felvett pénznek interesse fizethetéséről, melynél fogva közölök arra mit és kik ígérnek, felíratatik — a lajstrommal együtt... de a[nn]o 1798. 29 Ap[rilis]
NB. Erről lásd a collectoroktól bégyült segedelmet a Sombori ratiójából de a[nn]o 1798.
- 28° Az új templomunkban isteni tisztelet végett 1796. december 14^{dikén} lett első bemenetel alkalmatosságával tartott beszédje és imádsága tiszt[eletes] püspök Lázár István úrnak... de a[nn]o [1]796. 16 X^{bris} [Decembris]
- 29° Summarius extractusa⁵¹ a templomra tett mindenféle költségeknek, melyeket Jó Dénes mint perceptor öszeveírt, az tőle conficiált⁵² ratióiból és amely summa mégyen 43120 m[agyar] f[orint] 38 denár[ra] de a[nn]o 1797.
NB. A ratiókat vide a ratiók sorába[n].
- 30° Kőműves pallér Léder József überschlagja⁵³ a templom renovációjára⁵⁴ megkívántató költségekről de... a[nn]o 1805. 16 Aug[usti]
NB. Ezen renováció 1806[-ban] megesett, és fizetve is vagyon Léder a ratiója szerént Rákosi Boldizsárnak.
- 31° Az berthalmi organista Metz Sámuel uramnak ineált contractusa az Eklézsiának 1500 R[hénes] forintokba[n] de... a[nn]o 1804. 26 Aprily
 $\frac{1200}{1700}$ titulo remunerationis⁵⁵ [utólag beszúrva].
- 32° Az orgonára gyült pénz-perceptumnak⁵⁶ lajstroma az arra kirendelt kollektorok által 10 darabban de a[nn]o 1806.
NB. Ezen orgonára még ezen kívül kik és mennyit adtanak, meg lehet látni a Késmárki Péter könyvéből, mint aki erre kirendeltetett perceptor volt, és akinek Pákei János urammal együtt ez iránt ratiója beadva vagyon, melyet lásd a ratiók közt.
- 33° Az orgonára gyült pénzbeli perceptiónak és erogationak⁵⁷ specificatiója kurátor Pákei János úrnak de a[nn]o 1806.
- 34° Pictor⁵⁸ Posoni György az orgona corpora⁵⁹ megfestése és aranyozása iránt kötött contractusa a vener[abilis]⁶⁰ Unit[aria] Eklézsiá[va] de a[nn]o 1806.

- 35° Az orgonához tartozó jegyzések és ratióhoz adnectalt⁶¹ dokumen[tu]-
mok, quietantiák⁶² Pákei János úrnak in frust[is] 16 de a[nn]o 1806,
[1]807.
- 36° Az orgona elkészülése után tett revizióról⁶³ tett testimonialis levél-
nek⁶⁴ kópiája de ... a[nn]o 1807. 4^a Jan[uar]ii]
NB. Ezen orgona legelsőbbben szól[al]ott meg 1806^{ba[n]} 24 X^{bris} [De-
cembris], mely került 3116 R[hénes] f[orint]ba], amint ezt egy utána
való jegyzés bizonyítja.
- 37° Az holttesteknek a templomba lehető béviteléről való rendelése
őfelségének nyomtatásban de a[nn]o 1809. 22 Martiy
- 38° A venerabilis Representativum Consistorium levele az Ekl[ézsia]
kurátorihoz⁶⁵, amelyben őfelségének a temetkezésre nézve és azok-
nak helyére nézve tett komoly rendeléseit a felséges Gubernium
útján Ekléziánkkal közli együtt az udvari rendeléssel de ... a[nn]o
1807. 29 9^{bris} [Novembris]
- 39° Egy quietantiája cl[arissimus]⁶⁶ Körmötzinek⁶⁷, mely mellett a con-
servatoriumból egy csengettyút elveszen a néhai Suki László testa-
mentumánál fogva de a[nn]o 1810. 20 Martiy
- 40° Metz Sámuelnek, az orgonacsínálónak levele, melyben ígéri, hogy
ha jobban léssen, a contractusnak eleget teszen, és kijön az orgoná-
nak megnézésére és jobbítására de a[nn]o 1810. 25 Maji
NB. e mellett vagynak ugyan Maetz Sámuelnek a püspökhöz és
Pákei Jánoshoz intézett 5 levelei az orgona tárgyában.
- 41° Tiszt[eletes] püspök Lázár István levele a canonica portiójok⁶⁸ iránt
papjainknak, melyet in defectu⁶⁹, hogy papjainknak mostan nincsen
[ek] annyi[t] érő tenutumai⁷⁰, magának kéri egészen adattatni ...
de a[nn]o 1809. 23 Juliy
- 42° Egy lajstrom, mely mellett meghatároztatik, hogy temetéskor az oda
tartozandó készülétek micsoda taxa⁷¹ mellett adassanak ki az egy-
házfiak által. Sine dato.
- 43° Orgonacsínáló Maetz Sámuel recognitionálisa⁷² arról: hogy ezen
munka alatt kurátor Pákei Jánostól illő szállással, koszttal ellátatott,
s az orgonához kívántató materiálék is becsületesen kiszolgáltattak.
4^{én} Január [1]807.
- 44° Az építendő új templom rajzai 3 darabban.
- 45° Püspök Lázár István úrnak Kozma Gergelyhez, Szentkirályi Mó-
zesnek a püspökhöz, úgy főkurátor Horváth Ferencnek az Ekléziá-
hoz a templom- és orgonaeépítés tárgyában írt levelei ... f[rusti]⁷³ 3
- 46° Simény Elek levele, mely mellett templom építésére 60 m[agyar] f[o-
rin]tot küld. [1]792.
- 47° Thorotzkai [torockói] Eklézsia válasza a templom építéséhez kíván-
tató vasneműk felől. [1]792.
- 48° Költségek felszámításai, ablakokhoz való üvegkarikákróli tudósítás ...
f[rusti] 3.
- 49° Türk Antal pallér kérelme 400 f[orint] előlegezés iránt.
- 50° Templom építésére tett collectákróli jegyzések, lajstromok in fr[us-
tis] 12.
- 51° Kőműves pallér Léder Józseffel a templomon lévő romlásoknak meg-
igazítása iránt kötött egyezés de a[nn]o [1]806. 23 Febr[uar]ii]
- 52° Egy kérelem a Főconsistoriumhoz⁷⁴ templomépítési költségekre esz-
közlendő segedelmezés iránt — sine dato.

JEGYZETEK

¹ eklézsia — egyházközség, az eredeti szövegben Ecclesia, többnyire Eccl.-nak rövidítve

² registrum — jegyzék, lajstrom

³ fasciculus — köteg, csomó

⁴ Representativum Consistorium — Képviselőtanács

⁵ fundus — telek, házhely

⁶ de anno — évből

⁷ Gubernium — Főkormányzók, 1691-től 1867-ig Erdély — a bécsi udvarnak alárendelt — kormányzó szerve

⁸ cum indorsata resolutione — hátlapon lévő határozattal

⁹ contractus — szerződés

¹⁰ kópia — másolat

¹¹ impurum — piszkozat, fogalmazvány

¹² aedilis director — a Főkormányzók mellett II. József rendeletére 1788-ban létrehozott „Fő-Építő Bizottság“ (Aedilis Directio) nevű építészeti ellenőrző hivatal vezetője

¹³ Fischer Mátyás mérnök (+1815)

¹⁴ minutia — apróság, pontosság; itt: javítás, helyesbítés

¹⁵ instancia — folyamodvány, kérvény

¹⁶ communitas — városi közösség

¹⁷ acclusum — ide zárt (csatolt) irat

¹⁸ differentia — különbség

¹⁹ kalkulál — kiszámít

²⁰ ratio — számadás

²¹ inferál — bevezet

²² materialé — (építkezési) anyag

²³ exemplum — példány

²⁴ conditionate — feltételesen

²⁵ specificatio — részletezés

²⁶ collector — gyűjtő

²⁷ tabella — táblázat

²⁸ restál — tartozik

²⁹ sine anno — év nélkül

³⁰ perceptor — adószedő, (pénz)begyűjtő

³¹ juxta compatales — a mellékelt számítások szerint

³² fundamentum — alap

³³ conscriptio — összeírás, leltár

³⁴ inscriptio — felirat

³⁵ demonstráció — bizonyítás, elszámolás

³⁶ instrukció — rendelkezés

³⁷ ineál — megköt (szerződést)

³⁸ in frustis — darabban

³⁹ magisztrátus — városi tanács

⁴⁰ facultatoria — jogosultság, engedély

⁴¹ libellus — kérvény

⁴² conclusum — határozat

⁴³ Vide Protocollum sub littera T. — Lásd a jegyzőkönyvet a T betűnél.

⁴⁴ adminisztrál — kezel, eloszt

⁴⁵ tractusok és dioecesisek — mindkét szó jelentése ma: egyházkör

- 46 oblatum — adomány
 47 kapitális — tőke
 48 interes — kamat
 49 defalcatio — tagolás, törlesztés
 50 plánum — terv
 51 summarius extractus — rövid kivonat
 52 conficiál — készít, összeállít
 53 Überschlag — költségvetés
 54 renováció — javítás, tatarozás
 55 titulo remunerationis — fizetés címén
 56 perceptum — bevétel
 57 erogatio — kiadás
 58 pictor — festő
 59 corpus — test, itt: (orgona)szekrény
 60 venerabilis — tiszteletre méltó, nagyra becsült
 61 adnectál — hozzácsatol
 62 quietantia — nyugta, elismervény
 63 revízió — ellenőrzés
 64 taestimonialis levél — biznyságtevő levél, bizonyítvány
 65 kurátor — gondnok
 66 clarissimus — igen jeles
 67 Kőrmötzi — Kőrmöczi János (1762—1836) ekkor az Unitárius Kollégium igazgatója volt.
 68 canonica portio — papi illeték, javadalom
 69 in defectu — azon fogyatkozás (szegénység) miatt
 70 tentum — birtok
 71 taxa — díj, illeték
 72 recognitionalis — elismerő (levél)
 73 frusti — darab(ok)
 74 Főconsistorium — Főtanács

REZI ELEK

ADATOK A MANCHESTERI UNITARIAN COLLEGE — UNITÁRIUS TEOLÓGIAI FŐISKOLA — TÖRTÉNETÉHEZ

A manchesteri „Unitarian College“ — Unitárius Teológiai Főiskola — az angol unitárius egyház második lelkészképző intézete. Létesítése azt a hiányt kívánta pótolni, melyet a „Manchester New College“ néven ismert teológiai főiskola Londonba való költözése okozott 1853-ban, az erős unitárius hagyományokat ápoló Manchesterben és Észak-Angliában. A főiskola megalapítása „Unitarian Home Missionary Board“ — unitá-

rius belmissziói testület — néven 1854. május 31-én történt a manchesteri Cross Street egyházközség tanácstermében, ahol 1786-ban a „Manchester New College“ intézetet is alapították.¹ Célkitűzése: belmissziói munkára alkalmas lelkészek képzése volt, akik az unitárius vallást egyszerű, közérthető módon hirdetik a nép körében. A kiképzés ideje négy évre terjedt.

Az intézet alapítója és első igazgatója John Relly Beard, manchesteri lelkész volt, a 19. század unitarizmusának kiemelkedő személyisége.² Utóda William Gaskell, a Cross Street-i egyházközség lelkésze, az ismert Elizabeth Gaskell író nő férje.

A főiskola neve többször változott. 1865-ben „Unitarian Home Missionary House“-nak, 1889-ben „Unitarian Home Missionary College“-nak nevezték el; 1925-ben kapta végleges nevét: „Unitarian College, Manchester“. 1854-től 1904-ig a főiskolának nem volt önálló épülete, ezért nevezte Mortimer Rowe ezt az időt az „otthontalanság időszakának“.³ Alapításának 50. évfordulójára, önkéntes adakozásból a város egyik legszebb részében, a Victoria Park-ban, „Summerville“ néven ismert impozáns épületet vásároltak, melyet a szükséges átalakítások után 1905. október 12-én vették használatba.

1904. május 5-én alakult meg a manchesteri Victoria egyetem teológiai fakultása. Az unitárius főiskola az észak-angliai protestáns teológiai intézetekkel együtt ott volt az alapítók között és annak napjainkig társulati tagja.⁴ Jellemző a fakultás teológiai orientációjára, hogy tanárokat és hallgatókat semmilyen hitvallás aláírására nem kötelezi; szabad szelleme lehetővé teszi, hogy az unitárius hallgatók is előadásokat hallgathassanak és tudományos fokozatot szerezhessenek. 1927-ben a főiskola hivatalosan elismert bentlakása lett az egyetemnek, eszerint egyetemi hallgatók is lakhattak az intézetben. A teológiai fakultással való szoros kapcsolat hozzájárult az unitárius főiskola akadémiai státusának emeléséhez.

A manchesteri teológiai főiskola „habár kezdetben inkább a gyakorlati teológia és lelkészképzés felé orientálódott, és egy időben úgy tekintették, mint az unitarizmus népfőiskoláját, mégis, akárcsak az oxfordi Manchester College, mindig arra törekedett, hogy fenntartsa az oktatás akadémiai szintjét“⁵. Tanárai közül számosan, elismert nagy teológusok, mint pl. Alexander Gordon, Sydney H. Mellone, Herbert McLachlan, Raymond R. Holt, Fred Kenworthy, Arthur J. Long, akiknek tudományos munkássága emelte az intézet hírnevét.

1911-ben Emillia Sharpe, édesapja Samuel Sharpe a főiskola volt elnöke és lelkes támogatója emlékére, évi 110 font sterling összegű ösztöndíj alapot létesített lelkészi pályára készülő magyar unitárius ifjak részére.⁶ Célja az volt, hogy a főiskola keretében alkalmat nyújtson lelkészjelöltjeinknek teológiai és tudományos készségük emelésére, valamint a két egyház közötti kapcsolat erősítésére. Egyházi Főtanácsunk köszönettel fogadta az alapítványt, megállapítva, hogy „az alapítványtevőjét a mi egyszerű unitárius vallásunk és a tudomány iránti nagy lelkesedés vezeti“⁷.

Az első, akit az Egyházi Képviselő Tanács 1914-ben kijelölt a Sharpe ösztöndíjra Sigmond József lelkészjelölt volt, ő azonban az első világháború kitörése miatt nem vehette azt igénybe.⁸ Az ösztöndíj első élvezője Lőrinczi Dénes lelkészjelölt volt 1921-ben.

A manchesteri főiskolán a következő lelkészjelöltek tanultak:

Kiss Sándor 1906—1907
Benczédi Pál 1907—1908
Lőrinczi Dénes 1921—1923
Máthé Zsigmond 1923—1925
Fülöp Zoltán 1925—1927
Ekárt Andor 1927—1929
Rostás Dénes 1929—1931
Pethó István 1931—1932
Darkó Béla 1932—1934
Gálfi Elek 1934—1936
Nagy Zoltán 1936—1938
Benedek Gyula 1938—1940
Nagy Ferenc 1973
Rezi Elek 1985

1984 gyökeres változást jelentett a főiskola életében. Az ökumenikus szellem és a szabadelvű teológiai szemlélet hatására a manchesteri és az észak-angliai protestáns teológiai intézetek: a metodista Hartley Victoria College⁹, a baptista Northern Baptist College¹⁰, a református Northern College¹¹, az anglikán Northern Ordination Course¹² és az Unitarian College — egy közös lelkészképző intézetet létesítettek, Northern Federation for Training in Ministry“ elnevezéssel. Az új intézet „Luther King House“ néven a volt baptista teológiai főiskola épületében kapott helyet, melyben 66 egyszobás tanuló-háló, 14 családi lakrész a házas hallgatóknak, könyvtár, előadótermek, társalgó, sportterem, étkezde állnak a hallgatók rendelkezésére.¹³

A közös teológiai intézet ünnepélyes megnyitása 1984. október 6-án volt a manchesteri egyetem St. Peter House templomában.¹⁴ Az istentisztelet áhítati részét Arthur J. Long, a Unitarian College igazgatója vezette, az egyházi beszédet dr. Lesslie Newbiggin tartotta¹⁵. Ezt követően az alapító teológiai főiskolák főhatóságainak képviselői, köztük Dudley Richards a Unitarian College elnöke, aláírták az új intézet alapítási okiratát. Végül az alapító főiskolák tradíciójukat kifejező szimbolikus ajánlékot adományoztak az új főiskolának. Az unitáriusok Joseph Priestley domborművét adományozták — Wedgwood híres művész alkotása a 18. században —, kifejezve a nagy teológus és szabadelvű kereszténység hitelveihez való ragaszkodásukat.

Az unitárius főiskola az 1984—85. tanévben a régi helyén működött, mivel épületét még nem tudták értékesíteni. A Főtanács 1984. március 21-i gyűlésén hozzájárult az épület eladásához, de ez csak 1985 tavaszán valósult meg. Az épület eladásából befolyt pénz egy részét a közös intézet kapta, a másik részét épület vásárlására fordítják, ahová unitárius szellemi központot terveznek „William Gaskell House“ néven, a Manchester és környéki unitáriusok részére.

Az 1984—85. tanévzáró ünnepélyét is a régi épületben tartották. Arthur J. Long igazgató és Denise Boyd lelkész, meghívott ünnepi prédikátor, méltatták a Unitarian College-nak a lelkészképzés terén kifejtett jelentős szolgálatát és jövőbeli reményteljes szerepét a közös intézetben. Egyben állást foglaltak az új intézet megalapításának szükségessége mellett.¹⁶

1985. augusztus 10-én történt meg az elválás a régi épülettől, amely 80 esztendeig volt a főiskola otthona.¹⁷ Az ünnepélyen Arthur J. Long igazgató és John Allerton lelkész értékelték az eltelt nyolc évtized eredményeit, kiemelve, hogy a Unitarian College az új körülmények között is továbbszolgálja az unitárius vallás és egyház ügyét. Az ünnepély végén tanárok és hallgatók fogadalmat tettek hogy a főiskola nemes hagyományait ápolni fogják, és vezéreszméihez — igazság, szabadság, valóság — hűségesek maradnak. A különböző vallási hagyományokat képviselő intézetek tagjaival pedig együttműködnek Istenországát, és az egység szellemét a béke kötelékében.¹⁸

1985. október 3-án volt az új intézet második tanévének megnyitása, melyen a dolgozat írója is jelen volt. Az ünnepélyen örömét fejezte ki, hogy a főiskola régi épületében az utolsó, és az új épületében pedig az első hallgató lehetett a romániai unitárius egyház részéről.

A közös intézet feladata a lelkésznevelés és teológiai továbbképzés. Kormányzó testülete a Tanács; tagjai az alapító teológiai főiskolák igazgatói, az érdekelt felekezetek 3—3 képviselője és 1—1 teológiai hallgatója, valamint a Tanács által választandó 8 személy. Az intézet elnökét a Tanács jelöli ki a felekezetek képviselői közül, rotációs alapon, három évre.¹⁹ Jelenlegi elnöke a református dr. R. J. McKelvey. Az intézet nem jelenti az alapító protestáns felekezetek asszimilációját. Mindenik felekezetnek külön igazgatója van és tanárait is maguk választják. A lelkészképzés a felekezetek hitvallásai és hagyományai alapján folyik. Egyes tárgyakat, mint pl. liturgia, vallástörténet, az összes hallgatók együtt hallgatják. A közös előadások, a reggeli és esti áhítatok alkalmat nyújtanak a hallgatóknak egymás megismerésére, a testvéri viszony ápolására, valamint a lelkészképzés új módszereinek és útjainak kutatására.

Az alapító teológiai főiskolák könyvtárainak egy része az új intézet könyvtárában kapott helyet, a másik részét a „John Rylands“ egyetemi könyvtárban helyezték el.

Az unitárius teológiai hallgatók lelkészképzése változatlanul kettős célt követ: elméletit és gyakorlatit. A közös intézetben a hallgatók előtt széleskörű lehetőségek és alkalmak állnak a teológiai ismeretek és gyakorlat szerzésére. A lelkészképzés az unitárius főiskola, a manchesteri egyetem teológiai fakultása és a közös intézet tantervét követi.

Az unitárius főiskola 1984—85 évi tantervében a következő tárgyak szerepeltek: unitárius rendszeres teológia, a jelenkori keresztény teológia, összehasonlító vallástudomány, unitárius egyháztörténet, szónoklat-tan és lelkipásztori gondozás. A gyakorlati képzés keretében a reggeli és esti áhítatot a hallgatók felváltva végezték. A szónoklati órákon a hallgatók és tanárok prédikáltak. A hallgatók minden vasárnap szószéki szolgálatot végeztek a manchesteri és környékén levő unitárius gyülekezetekben. A nyári vakáció alatt lelkipásztori gondozást és vallásoktatást gyakoroltak a különböző egyházközsegekben. A szép és helyes beszédre és előadásra az angol filológiai társaság által kinevezett professzor tanította a hallgatókat.

Az 1984—85. tanévben az unitárius főiskola elnöke Dudley Richards lelkész; igazgatója Arthur J. Long, aki a Victoria egyetem teológiai fakultásán és a közös intézetben is tanított; tanárai voltak: John A. Midgley, Denise Boyd és Lesley Talbot.

A lelkeszi oklevélhez szükséges tudományos fokozatot a hallgatók a teológiai fakultáson szerzik meg, felekezeti különbség nélkül mindenkire kötelező tanterv szerint. Az ún. „B. D.“ (Degree of Bachelor of Divinity) fokozat megszerzéséhez a következő tárgyakat kell hallgatni és azokból vizsgát tenni: keresztény etika, jelenkori keresztény teológia, Ó- és Újszövetség, vallásfilozófia, összehasonlító vallástudomány és egyháztörténelem.²⁰

Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy 1976 óta az unitárius főiskola „UCM-News“ címen évente értesítőt jelentet meg a teológia, lelkészképzés és az intézet tárgyköréből. Szerkesztője a mindenkori igazgató. A hallgatók „Stirrings“ néven évente adnak ki egy emlékfüzetet, mely érdeklődésüket és problémáikat tükrözi.

A manchesteri unitárius teológiai főiskola eredményekben gazdag múltja és elismerést érdemlő jelene reményteljes biztosítékot jelent a jövőre nézve is. Meggyőződésünk, hogy ez a főiskola a közös teológiai intézet keretében is az marad, ami volt: az unitárius kereszténység és szabadelvű vallás egyik bölcsője.

JEGYZETEK

¹ Long, J. Arthur: *UCM A Historical Sketch. Unitarian College, Manchester.* Bulletin of News and Views. 1 September 1984. 2.

² Beard, John Rely, unitárius lelkész, író, fordító, a „Christian Teacher“ c. lap szerkesztője. Lásd: McLachlan, Herbert: *The Unitarian Home Missionary College. 1854—1914. Its Foundation and Development.* London, 1915. 21—22.

³ Rowe, Mortimer: *A Centenary Address.* June 29th, 1954. UCM. 3.

⁴ McLachlan, H.: i.m. 86.

⁵ Long, J. A.: i.m. 2.

⁶ Sharpe, Samuel (1799—1881) író, bibliafordító, egyiptológus, a *The History of Egypt* c. munka szerzője. Elnöke volt a Brit és Külföldi Unitárius Társulatnak. Lásd: Caster, George: *Unitarian Biographical Dictionary.* London, 1902. 117.

⁷ *Az Unitárius Egyház Főtanácsának jegyzőkönyve.* Kolozsvár, 1911. 41—45.

⁸ McLachlan, H.: i.m. 176.

⁹ Sir William Hartley alapította 1881-ben.

¹⁰ A leeds-i Rawdon College és a manchesteri Baptista College egyesítéséből 1964-ben létesült.

¹¹ A bradfordi, nottinghami és bristoli teológiai főiskolák egyesüléséből jött létre 1968-ban.

¹² 1970-ben alapították.

¹³ The Northern Baptist College Prospectus, 2.

¹⁴ Order of Worship on the occasion of the inauguration of the Northern Federation for Training in Ministry. Saturday 6th October, 1984, Manchester. A megnyitó ünnepély műsorfüzete.

¹⁵ Methodist Recorder. October 11: *Federation formed* c. névtelen cikk.

¹⁶ UCM — Valedictory Service. Manchester, June 25th, 1985. Műsorfüzet.

¹⁷ UCM Gardn Party. „Farewell to Summerville“. Thanksgiving for 80 Years' Work at Victoria Park and Dedication for Continuing Witness at Luther King House.

¹⁸ A fogadalom szövege: „Where the Spirit of the Lord, there is liberty... As Many as are led by the Spirit of God, They are the sons of God... Behold

how pleasant it is for brethren to dwell together in unity. We covenant together this day worthily to maintain the traditions of the College, dedicated to truth, liberty and religion, and to the promotion of sound learning. We further pledge ourselves, so far as in us lies, to walk together with our friends and companions of other traditions with whom we now share the work of the Kingdom, in all the ways of God known to us, or to be made known to us, endeavouring always to maintain the unity of the Spirit in the bond of peace.

May the blessing of God be upon us all. May his truth direct us and his love sustain us, and may he preserve our going out and coming in, from this time forth even for evermore. Amen."

¹⁹ The Constitution of the Northern Federation for Training in Ministry as redrafted by the interim Council at its meeting on June 21st, 1984. 3—4 (gépelt példány).

²⁰ *University of Manchester, Handbook. Faculty of Theology. Session 1985—86.* 29.

BALÁZS FERENC*

HARCOS EMBER BÉKESSÉGE

Mt 5, 23—24

Amikor Jézus valami mélyértelmű igazságot akart kifejezni, kis történetkéket, szemléletes leírásokat keresett, amelyekkel igazságait a hallgatók elé mintegy lerajzolhassa. A szavakból alakokat formált, a gondolatokat képekké alakította; egészen megelevenítette az igazságot, úgy hogy azok az emberszívekbe már nem mint holtta merevedett szavak, hanem mint eleven valóságok vonulhattak be.

Az emberek nem csak hallották, hanem látták is az igazságokat. Szemük előtt lejátszódtak, megtörténtek a gondolatok, a szeretetet a meleg tekintet képviselte, a békességet a nyugodt, boldog arc s ezeknek találkozásai, a nagy összeütközések, összekapcsolódások, amiket a filozófusok csak kimért szavakban tudnak megrögzíteni úgy jelentek meg Jézus ajakán, mint életből kiszakított, ellesett, eleven képek. Ezért tudott Jézus súlyos igazságokat olyan könnyen megérthetőkké tenni. Ezért lett megértett igazság minden, amit ő ajkára vett.

Amikor a fölolvastott bibliai mondást Jézus a hegyen összegyűlt sokaságnak elmondotta, a szemek előtt körülbelül ez a kép rajzolódhatott ki:

— Valaki elindul az oltár felé; viszi az ajándékait. Meggörnyedt, rövid léptekkel megy; ajándékai súlyosak. Az ajándékok mindig súlyosak. Ha nehéz fémből készült áldozati tárgyért visz valaki az oltárra, az is súlyos. Ha csak egy pár gerlét, kis hófehér, szelid gerlét visz valaki, az is nehéz, mert az elválás néha még a könnyecseppet is ólomsúlyossá teszi. S ha valaki semmi egyebet nem visz, mint szívében egy megbánt vétket, egy jóvátett hibát, egy megkönnyezett rossz szót, talán az a legnehezebb. Csak a tiszta szív könnyű. De a tiszta szívet nem szokták ajándékba vinni; a tiszta szívet nem lehet elajándékozni.

Valaki lassan, meggörnyedt háttal cipeli ajándékait az oltár elé. Hosszú, nagyon hosszú az út. Gyakran megáll, hogy megpihenjen. De egyszer megérkezik.

Az a valaki, aki ilyen súlyos ajándékot cipel Istennek áldozattételre, mielőtt rászánta volna magát az útra: számot vetett önmagával. Megvizsgálta lelkét, gondolatait, azokat, amik már csak voltak és azokat, amik még csak alig fölfakadtak. Számot vetett önmagával, mert meg akarta tudni, hogy szabad-e neki Istenéhez közeledni.

* Volt mészakői lelkész.

Ha lett volna szívében csak egy akkorányi folt, amekkora a falevél a vizen, ha csak egy akkora bűnös érzés feketéllett volna a szíve rejtékében, mint amekkora a kis bogár a lámpaüvegen: nem jött volna az Isten elé áldozattételre. Nem szabadott volna jönnie.

De tiszta volt a szíve, nem akadt benne semmi bűn, ami visszatartotta volna. Elhozhatta ajándékait, hogy az oltárra tegye áldozattételre.

Fölmegy az oltár lépcsőjén és megáll az ajándékokkal. A szíve már készen áll arra, hogy megfakadjon és Istent keresse, de akkor eszébe jut valami. S erre bezárja a szívét, ami már-már megnyílt; visszafojtja a megindult zsoltárt, amely már reszketett a mellében s leteszi az ajándékait az oltár lépcsőjére. És megindul visszafelé.

Ennek az embernek az jutott eszébe, hogy valakit ott hagyott a szülőfalujában, akinek panasa volt ellene s akit elfelejtett megbékíteni. És azért indult vissza, hogy megbékítse ezt az embert. Addig nem ajánlhatja föl az Istennek ajándékait, míg meg nem békíti embertársát.

Pedig az az ember, aki most lehorgasztott fejjel visszafelé tart, nem volt hibás abban, hogy embertársát megsértette. Ő benne csöppnyi rosszakarát sem volt. És mégis visszamegy, hogy megbékítse a panaszosát! Mert úgy érzi, hogy nem állhat meg bátorságosan Isten előtt addig, amíg nincs mindenkivel békességben. Úgy érzi, hogy békesség nélkül képmutatás és öncsalás az áldozattétele Isten előtt! Ezért megy vissza. Megy lehajtott fővel, csendesén. Alázatosan, mindent eltűrően. De az arcán látszik, hogy ajándékait az oltáron hagyta és azért még vissza fog térni, egészen tiszta szívvel, a megbékített barát áldásával.

Ilyenformán rajzolódhatott ki a kép a hegyen a haligatóság lelkében, míg Jézus Istenről és az emberek közötti békességről beszélt. Így érthették meg Jézus szavait.

Azt mondják, hogy a harc minden haladásnak szülőoka, hogy az élőlények között dúló küzdelem váltja ki a fejlődést. Aratnia kell a halálnak, hogy megdicsőülhessen az élet. Kellenek a nagy kataklizmák, forrongások, békétlenségek, elégedetlenségek, hogy sebesebben ömöljék a vér az erekben s a forró vér megérlelje a nagy tettet kiváltó akaratot. Azt mondják, hogy a világot az éhség és a szerelem vezeti, ez a két örök, betölthetetlen úr, ez a két nagy kielégületlenség, ez a két nagy békétlenség. Azt mondják, hogy az eltikkadó ember keresi a forrásokat, nem az, aki már eloltotta a szomjúságát. Azt mondják, hogy a világot nem a harmónia, hanem a diszsharmónia kergeti haladásba.

És azt mondják, hogy az Istent nem a kielégült, jóllakott, biztonságban nyugvó ember találta meg, hanem az, aki remegve menekült a reásújtó veszedelmek elől, aki többet látott az eget hasító villámlásban vakító fénysávnál s térdrehullott, mikor végigrohant a pusztító szélvész a hegyek között. Azt mondják, hogy Istent sem a mindent elcsitító békében találta meg az ember, hanem a nagy békétlenségben, a félelemben és a többetvárásban.

Ezt mondják a múlttól és ezt tapasztalhatjuk a jelenben is. A megelégedettség nem lendíti az embert egy lépéssel sem tovább a haladás útjában. Ha nem sarkalják a rászűyösödő szükségek, a verseny, az egyéni becsvágás; ha lehajtja mindenki a fejét alázatosságban s nem emeli föl magasabbra, mint a többiek, nincs haladás; nincsenek megtalált istenek!

Ezt mondják, s ha ezeket a gondolatokat Jézus venné ajkára, mi újra meglátnók megjelenítve, kiformalódva.

Látnók, hogy az az ember, aki az elébb meggörnyedve cipelte az ajándékait, fellép az oltár elé, de nem ejti le a fejét a mellére, amikor belédöbben a gondolat: a kibékítetlen jóbarát. Sőt, ez a gondolat nem is jut el a tudatába. Benne nem támadhatnak ilyenféle gondolatok, mert ő nem kívánja a békességet olyan mindent-odaadó, térdrehulló kívánással; ő találkozni tud Istenével akkor is, amikor haragos indulatok háborognak a lelkében.

Fellép az oltárra és kitárja két kezét. És szavak röppennek el ajkáról, amiket meleg vérben áztatott meg, szíve meleg vérében. S az imája hörgő átkozódás. Bosszúvágó. Fölülkerekedés. Ő tud beszélni Istenével megbékítetlen szívvel is!

Íme, két egészen ellentétes, különböző kép. Az egyik az, amit a körülöttünk, bennünk folyó életből másoltunk. És a másik az, amit Jézus kíván tőlünk. Amit meg kellene valósítanunk. S amit olyan nehéz megvalósítani.

A vallásalapítóknak, erkölcsújítóknak az érdemük sohasem abban rejlik, hogy a meglévő állapotokat szentesítették. A nagy emberek soha sincsenek megelégedve a meglévő állapotokkal; talán éppen ez az, ami őket újításra kényszeríti. S legtöbbször ez az újítás annyira ellentétben áll a megszokott régi életmóddal; annyi megrögzött régi szokást kell leküzdenie a követőknek az új életmód elfogadása esetén, amennyire nem képesek, amit nem tudnak megtenni. De a reformátor mégis követeli ezt; követeli az újjászületést, a lélek mássá alakítását akkor, ha a régi lélek nem illeszkedhetik bele az új viszonyokba. Követeli természetünk némely vonásainak kíméletlen elnyomását; megtagadását néha hozzánk tapadt akaratoknak; követeli ezt, mert az ő magasabb életszemlélete csak ilyen módon teljesezhetik ki. Ha látja, hogy a múltban a fejlődést vér és pusztulás jelezte, s érzi, hogy ez méltatlan az emberhez, akkor követeli a békét, annak ellenére, hogy bennünk megvannak a harcok tulajdonságok. Követeli ezek lebírását, hogy a fejlődés új útja ne fájdalom- és szenvedéskövekkel legyen kirakva, hanem emberszeretettel és megértéssel. Ha látja, hogy az a pillanat, amelyben Isten képe először merült föl az ember lelkében nyugtalan és forrongó pillanat volt, tele rejtett veszedelmekkel, megnyíló örvényekkel; ha látja, hogy az ember Istenhez eddig csak félelem és halálos veszedelem között menekült, s érzi, hogy ez is méltatlan az új emberhez: követeli, hogy Istent találjuk meg a csendes órákban, a harcok elültekor, a szenvedélyességek lecsillapulásakor is, annak ellenére, hogy bennünk eddig a vágy Isten keresésére csak a föltornyosuló veszedelmek előtt, vagy a nyugtalankodó élet hullámhegyeinek a hátán fakadott föl. Követelheti, hogy békés, boldog, megnyugtató szívvel is keressük és megtaláljuk Istent. Mert az új élet, amelyet ő maga elé terített, mint tervrajzot s amely szerint akarja átalakítani a mi életünket: csak így valósulhat meg.

Jézus kívánta természetünk gyökeres megjavítását! Jézus azt követelte tőlünk, hogy változzunk meg: cseréljük fel magunkban a harcós embert emberszeretettel és a remegve Istent keresőt Isten-szeretettel. Jézus követelte ezt tőlünk!

Elmondhatott volna a hegyen hallgató sokaságnak egyet-mást a múlt történetéből is. Beszélhetett volna arról az áldozó emberről, akit erős, nagy haragja vitt Istenhez és akinek imája átok volt, s akiben mindezek mellett is élő, eleven hit élt. De nem akart róla beszélni. Szemé-

ből már kiestek ezek a képek, már nem tud ezekről a dolgokról. Már nem látja ezt az embert, csak azt, akit látni akar, azt a tiszta szívű, nyugodalmas, csendes lelket, aki görnyedten cipeli ajándékait áldozattételre, de nem mer Istene előtt megállani akkor, amikor eszébe jut a jóvátételten hiba, a megharagított jóbarát. Jézus már csak ezt az embert látja. Ezt állítja hallgatói elé.

Akiknek fülei vannak a hallásra: meghallják. Akiknek szemei vannak a látásra: meglátják. S akiknek erejük van a követésre: követik őt.

Jézus álláspontja egy lépés a haladás felé. Lesznek, akik követik őt. Lesznek küzdő emberek: békességre vágyók. Embertársaikat szeretők. Akik megállanak az imádkozásban, amikor eszükbe jut, hogy a szívük mélyén békétlenség van. Akik csak úgy emelik föl a szemüket Istenhez, ha bátran nézhetnek a mások szemébe is, csak úgy közelednek az Istenhez, ha teljes békesség lakik a szívükben. Ámen.

TÖRÖK ÁRON

ISTENTŐL GYŐZEDELMEZ NYERÜNK

Zsolt 60,14a

Hosszú, zord tél után, sok-sok várakozás nyomán, ránk ragyog Isten áldott tavaszi napja. A hosszú tél próbára teszi testünket-lelkünket. Olykor-olykor még aggodalmaskodunk is: vajon nem feledkezett-e meg rólunk Isten? Nem akar-e tavasz nélkül hagyni, megfosztani attól a drága indíttatástól, megújuló hittől és reménységtől, életörömtől, melylyel minden tavasz érkezésével meg szokta ajándékozni gyermekeit?

S most, húsvét áldott reggelén, restelkedve valljuk be, hogy mennyire indokolatlanok voltak aggodalmaink, bizonyítván kishitűségünket. Isten a világot átható intézkedéseivel nem siet és nem késik, s mégis mindenható elérkezik. Amibe kételkedtünk, ami után annyit vágyódtunk, itt áll előttünk. Indul az élet erdőn, mezőn, fűben, fában, virágban; indul az élet kertek alján, a rög alatt és a barázdákban! Munkás kezek, munkás életek a tavaszi szélben és fényben nekilendülnek, hogy teljesítsék Isten tervét, szívünk hálától dobban s halljuk a pacsirta dicsérő énekét. Mi más volna ez mint nagy győzelem Isten által. A tavasz győzelme a tél felett, az élet győzelme a halál felett! Bizonyosság afelől, hogy Istennel győzedelmet nyerünk.

Közel kétezer esztendővel ezelőtt egyszercsak feltűnt a vágyó lelkek életégén Jézus, mint sugárzó tavaszi nap, hogy mélységes istenhitével, szelíd jóságával, felebaráti szeretetről és békességről szóló prédikációjával, tisztult istenfogalmával fényt, melegséget, életkedvet árásson azok szívébe, lelkébe és életébe, akik addig dideregve fáztak s kedvetlenül vonszolták a nagyok által megvetett, jogaitól megfosztott, nyomorúságos

életük minden terhét. Megérkezett a tavasz, Isten által a nagy győzelem, hogy áttüzesítse a sápadt arcokat, s az élet igazi céljára és értelmére ébressze a tétován bizonytalankodókat, a céltalanul bolyongókat. Isteni küldetéséből világot és embert, gondolatot és lélekformáló erőt sugárzott minden megnyilatkozása és egész próféta tevékenysége; nem kevésbé pedig győtrő, nehéz helyzetekben tanúsított magatartása szent bizonyossága volt annak a törhetetlen hitnek és meggyőződésnek, melyet a zsoltár így fejez ki: „Istennel győzedelmet nyerünk“.

Jézusra vonatkoztatva a zsoltáros lélek vallomását mint tanúbizonyságot kell megemlítenünk azt a tényt, hogy a Golgotán felállított nagypénteki kereszt nem jelentette a végleges megsemmisülést; a szomorú, szívet-lelket rázó tragédiával nem „végeztetett“ el minden, mint ahogy azt egyesek várták és remélték. Ellenkezőleg: megszületett *húsvét* s létrejött ezzel egyidőben a világon eladdig páratlan győzelem: a jézusi eszmék és tanítások diadala! Ha ez nem így történik, mi ma nem vagyunk itt. Nem zeng ajkunkon a zsoltár, a húsvéti diadalének, s keresztény templomokban ma nem hangzik a húsvéti evangélium. A jézusi életeszmék győzelmének éppen a mi mai ittlétünk az egyik legdöntőbb bizonyítéka. Az az ünnepi sorakozó, melyen nem azon vitázunk, hogy az első húsvét reggelén történt-e csoda vagy nem; kikelt-e a sziklasírból életünk nagy tanítómestere vagy nem, hanem ehelyett boldogan ünnepelejük az eszmék győzelmét, mert szívünk-lelkünk éhezi és szomjúhozza, elkerülhetetlenül szükségét érzi mindannak ma is, amiért hajdan Jézus élt, túrva és szenvedve tanított, s amiért a golgotai keresztén — hősként — visszaadta nemes lelkét Teremtőjének. Az ő tanításai ui. nem vesztették el időszerűségüket kétezer esztendő után sem. Azoknak fényét, hatóerejét nem koptatta le, nem semmisítette meg az évszázadok zúgó, haragos vihara. A jézusi eszmék győzelmének örömét nem fojtotta el az idő, az ma is sugárzik a lelkek mélyén, mert Isten adta ezt a győzedelmet és Isten vigyáz erre a tiszta húsvéti örömeire is. Azt minden évben megújítja és megerősíti gyermekeiben, hogy megszépítse életüket, megszilárdítsa hitünket, elmélyítse szeretetünket, kiszélesítse jóakarunkat, s a békességesen fejlődő, tökéletességre hivatott emberi élet szolgálatába állítson.

Percig sem feledhetjük azonban, hogy mindezt csak akkor cselekedheti velünk Isten húsvét áldott ünnepén, ha mi fenntartás nélkül alávetjük életünket az Ő szent akaratának, s csak olyan mértékben várjuk a győzelmet, amilyen mértékben engedjük, hogy a jézusi tanítások: a jóság, szeretet, könyörületesség, megbocsátó készség, békesség a maguk szellemével eluralják egész valónkat. Nehéz feladat? Nehéz szerep? Minden bizonnyal nem könnyű, de nem lehetetlen, s annak betöltése feltétlen szükségszerű ma is. Mert jóllehet sokat változott Jézus óta az emberi élet, új és új szemléletek és igények, életlátások és eszmék születtek, buktak meg vagy győzedelmeskedtek a maguk módján és eszközeivel, de ma is áll a tétel: gonoszságot, gyűlöletet és háborúságot támasztva nem töltheti be isteni rendeltetését a legkisebb közösség vagy társadalmi forma sem. Időtálló győzedelmet csak az emberi jótulajdonosságok, a hamisítatlan lelki és szellemi értékek arathatnak ma is.

Éppen ezért, amikor egyfelől lelkünk örömtől telítve boldogan ünnepelej, másfelől felelősségünk teljes tudatában kell számolnunk azzal, hogy Isten általi győzelem nem magától adatik nekünk. Annak súlyos,

nagy ára van. S bár ez az ár erőinkhez és adottságainkhoz van mérve, mégsem mondhatjuk azt, hogy teljesen mindegy, vagy egészen egyre megy. Jézus, a mi példaképünk, ezerszer nézett a gonosz szemébe s megmaradt jónak. Minket egy-két eset is olyan könnyen megingat. Jézus találkozott az ármánykodó gyűlölettel és kitartott a szeretet mellett. Jézust próbára tette sajátos helyzetében az élet, és minden próbát dicsőségesen állott ki. Mi olyan könnyen állunk a gyűlölet szolgálatába és oly hamar megrendülünk az életpróbák súlya alatt. Pedig csak annyival vagyunk kisebbek Jézusnál, amennyivel kisebbek feladataink is ebben a tekintetben.

Annak a keresztyény embernek lesz a legszebb, legmagasztosabb és legboldogítóbb húsvétja, aki komolyan számolva méri fel ezt, s aztán boldogan, önfeledten adja bele testi és lelki tehetségeit az Isten akarata szerinti élet szolgálatába, mondván: Uram! Én keresem és cselekszem a jót; vágyom a szeretetre és igyekszem valósítani azt; imádkozom és dolgozom a földi békességért és jóakaratéért. Engedd hát hinnem rendületlenül, hogy így az én egyszerű életem is, általad és veled, győzedelmet nyer! Amen.

SZÉN SÁNDOR

A TISZTA LELKIISMERET SZERINTI ÉLET

ApCsel 24,16

Úgy szöknek az évek, mint a tűnő álom, suhanó madárként szállnak az esztendők. Szinte észrevétlenül a bölcsőben szendergő gyermekből ifjú lesz, s a bölcső fölé hajoló édesapából fehérhajú nagyapó. Rohan az idő szekere, viszi életünket magával, és még a nagy állomásoknál sem áll meg. Az időnek nincsen pályaudvara, állomása, ahonnan kiindul s ahová visszatér, a végtelenségből jön és a végtelenségbe megy. Ilyet csak mi emberek ismerünk, akik bár együtt haladunk vele, mégis, ha csupán gondolatban is, de meg-megállunk, belemerülünk a múlt emlékeibe vagy a jövőtöt fürkesszük, s ilyenkor mondjuk, nem érezzük az időt.

Minden évkezdés egy-egy állomást jelöl az ember életében, ahonnan egyszerre visszatekintünk és előrenézünk. Lelkünk felölti a mitológiai Janusz-arcot. Bennünk a múlt, jelen és jövő összeállkozik. Eletre kelnek a tovatűnt esztendő 365 napjának küzdelmei, álmatlan éjszakáinak vívódásai, beteljesült vagy tüneménynek bizonyult álmai, elért vagy meghíúsult vágyai, törekvések, sikerek és bukások, örömök, felemelő pillanatok, szenvedés, fájdalom, bánat, szomorúság, keserűség, gyász, gondtalan és aggodalmas órák, derűs vagy borúlátó napok.

És ugyanígy vagyunk a jövővel is, mely a maga eljövendő titkaival, reményeivel, terveivel, boldogság-álmaival, céljaival, virágzó tavaszával megmozgatja képzeletünket, szeretnénk megtudni, hogy milyen lesz az ismeretlen holnap. Az emberben ilyenkor mindig két oldala van az életnek és időnek.

Arra ami volt, ami elmúlt, olykor fájó szívvel, máskor pedig örömmel, mindent visszasíró lélekkel emlékezünk. De legyen bár fájdalmas a múltra való visszaemlékezés, vagy töltsse el szívünket az öröm, az új esztendőnek első vasárnapján, mégis mindannyiunk lelkét valamilyen különös nyugalom érzése hatja át. A templom áhíthatában újra hallani véljük gondviselő Atyánknak azt az ismerős, simogató, biztató, halk és szelíd hangját, amellyel a tovatúnt esztendőben is szólott hozzánk, valahányszor segítségül hívtuk.

Egy esztendő az örökkévalóság homokóráján nem nagy idő, de az ember életében mégis jelentős távolság. A megtett és hátralévő életűtnak egy-egy mérőföldje, összetevője. Valahányszor egy emberi életet akarunk kiértékelni, legyen az tudós vagy egyszerű halandó, az első, amit megállapítunk róla, hogy hány évet élt. Az emberi élet értékét azonban nem az évek száma szabja meg, hanem annak minősége. Érdeklődésünk középpontjában tehát ilyen értelemben nem az áll, hogy valaki hány évet élt, hanem az, hogy milyen életet élt. Milyen volt a magatartása, viszonyulása az élethez, munkájához, hivatásához, Istenhez és embertársaihoz. Az esztendő, mint egysége az emberi életkor időbeli felmérésének, csupán csak távolság, keret. Ennek nagysága, terjedelme nem tőlünk függ, Isten határozza ezt meg, ő méri ki mindenkinek. De azt, hogy ez a keret milyen képet zár magába, mit örökít meg az utókor számára, az már a mi alkotó és önmegvalósító munkánknak az eredménye. Így is mondhatnánk: ki-ki saját életének a művésze. Tőlünk függ, rajtunk áll vagy bukik, hogy életünkből lesz-e remekmű, vagy értéktelen marad. Ezeknek ismeretében kell hát útnak indulnunk ebben az esztendőben is. Mit tegyünk ennek érdekében? Erre felel nekünk az alapgondolatunkat képező apostoli életprogram: „Ebben gyakorolom pedig magamat, hogy botránkozás nélkül való lelkiismeretem legyen az Isten és az emberek előtt mindenkor.“

Az esztendő első napján vajon mi más adhatna célratörőbb ösztönzést, ha nem éppen a felolvasott bibliai vers? Szükséges-e vajon egyáltalán magyarázni ezt az önmagában olyan beszédes, magasztos élethivatást, nemes célkitűzést, igaz keresztényi magatartást magában hordozó gondolatot? Lehet-e nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb emberi életet elképzelni, mint amikor az ember minden lépése, minden cselekedete, minden szava, minden gondolata, szívének minden érzése ebben az apostoli életprogramban teljesedik ki? Úgy élni, hogy mindenkor feddhetetlen lelkiismeretünk legyen Isten és az emberek előtt, micsoda magasrendű élet az ilyen!

Ha kimondunk egy szót, ha valamilyen tettet hajtunk végre, utána mindig észleljük ennek visszatükröződését önmagunkban. Szavaink, tetteink milyenségétől függően nyugodt vagy kellemetlen érzés támad bennünk. Minek az eredménye ez? Annak, hogy a belső bíró, a lelkiismeretünk nem alszik bennünk, normálisan működik. Százszor megtörténik, hogy a fordított eset áll fenn. A rosszat is éppen olyan természetességgel tesszük, mint más a jót. És ekkor van a nagy baj. Amikor ártal-

maink, sértéseink és egyéb rossz cselekedeteink nyomán hallgat bennünk minden, nem vádol, nem nyugtalanít, nem zavar semmi. Azt jelenti, hogy nem halljuk a lelkiismeret hangját, mely különben pontosan jelzi erkölcsi életünk legkisebb zavarait, rendellenességeit. Éppen ezért van szükség arra, hogy lelkiismeretünk mindig működőképes legyen. Hogyan tudjuk ezt biztosítani magunknak? Úgy, hogy naponként elvégezzük lelkiismeretünk ellenőrzését, egyszóval neveljük azt. Jó példa erre Franklin Benjámín, a nagy amerikai tudós módszere. Az életet, mint Istentől kapott drága ajándékot az önmaga és mások iránti legmesszebbmenő felelősség tudatában fogta fel. Ennek szellemében arra törekedett, hogy nap mint nap teljesebben élje meg élethivatását. Ezért naponta elkészítette lelkiismerete mérlegét. Naplót vezetett, melynek egyik oldalára a jótetteket, másikra mulasztásait, rossz cselekedeteit írta fel. Este egyenleget készített, s a következő nap már arra figyelt, hogy mit kell és mit nem szabad tennie.

Az esztendő első napján nekünk is jó példát szolgáltat az egykori tudós lelkiismeret vizsgálatának komolysága. Mögöttünk áll egy esztendő a maga teljes ismeretében, s előttünk az ismeretlen jövő. Készítünk mi is mérleget a múlttól, mi volt benne és mennyi volt benne a jó és a rossz, vigyük tovább az előbit, s igyekezzünk, hogy az utóbbi mind kisebb tért töltsön ki életünkben.

„A múlt emlékezete a jövőt szolgálja“ mondotta egy keresztény tudós. Igen, a múlt a maga felmérhetetlen tanulságaival a jövőt szolgálja. Nemcsak a példaképek élete, nemcsak a jóság, az emberség, hanem mintegy örök tiltásként a rosszindulat, háládatlanság, káröröm, harag, gyűlölet, irigység. Ezért kell visszaemlékeznünk a múltra, hogy tükrében megláthassuk igazi önmagunkat, életünk árnyékos oldalait, amikor alvó lelkiismerettel jártuk az élet útjait. Emlékezzünk hát és a megkezdett esztendőben lelkiismeretünk értékszűrőjén csak azokat a szavakat, cselekedeteket engedjük át, amelyek felemelik, építik, jobbá, igazabbá, és emberségesebbé teszik életünket, mert élni csak így érdemes. Törekedjünk ebben az esztendőben olyan életet élni, hogy mindig és minden körülmény között tiszta, nyugodt, botránkozás nélkül való lelkiismeretünk legyen Isten és az emberek előtt.

Azt mondja a közmondás: „Ha a vége jó, minden jó“. De vajon lehet-e a vég jó, ha már a kezdet rossz? Jó kell legyen a kezdet ahhoz, hogy jó lehessen a vég is. A futóversenyen is az indulás a legfontosabb. Aki rosszul indul, késve ér célba. Feddhetetlen lelkiismeretű életet mindenki képes élni, ha úgy dönt és döntését azonnal foganatosítja. A határozott döntés sohasem időszerűbb, mint ma, az esztendő első napján. Az élet különböző területén terveket készítenek, hogy minél eredményesebb legyen a munka. A vallásos ember életervét maga Jézus készítette el, és textusunkban Pál apostol erre hívja fel a figyelmünket. Ez az életterv egy egész életre nézve kötelezően érvényes. Tudatában vagyunk, hogy nem könnyű az igaz keresztényi élet, hogy nehéz embernek lenni. De boldogítson az a tudat, hogy nem vagyunk egyedül, velünk az Isten; van eszközünk: a vallás, a Biblia; van útmutatónk: Jézus, a próféták és apostolok; és van segítségünk: embertársaink, szüleink, nevelőink, hitvédő eleink példaképe, szelleme. Ha mindezeket igénybe vesz-

szük, akkor bizonyára sikerülni fog úgy élnünk az új esztendőben, hogy mindenkor botránkozás nélkül való lelkiismeretünk legyen Isten és az emberek előtt. Ámen.

A MEGBOCSÁTÁS

Mt 18, 21—22

A keresztény ember legszebb imádsága a Miatyánk. Bár rövid, mégis teljes az egész. Megvan benne mindaz, ami az imádkozó lelket kielégíti, megnyugtatja, felemeli. Valahányszor elmondjuk, valami különös nyugalom tölti el lelkünket.

Van azonban ebben az imádságban egy mondat, egy gondolat, ami felébreszti, megszólaltatja bennünk a lelkiismeret szavát, ha azt nem színből, hanem szívből, őszintén, igazán vesszük ajkunkra. Vajon nem dobban-e nagyobbat a szívünk, amikor kimondjuk: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek“? Azt hiszem sokszor van okunk, hogy ezt a kérést szorongva mondjuk el. Chrysostomos szerint, az őskeresztény egyházban a hívek sokszor ezt a részt kihagyták az Úri imádságból, mert attól féltek, ha ezt a feltételt nem tudták teljesíteni, bűnt követnek el a kéréssel is. Gyakran mi sem teljesítjük ezt a feltételt, csak élvezzük a megbocsátást anélkül, hogy mások iránt gyakorolnánk. Gondoljunk arra, hányszor bocsát meg Isten nekünk, hiszen lelkiismeretünk tiltása ellenére is megsértjük az Ő törvényeit és a jó helyett rosszat cselekszünk. És ahelyett, hogy a testvériség szellemében, békés egymásmellettségben élünk, egymás farkasának bizonyulunk. Isten mégis mindezeket atyai türelemmel nézi el, bocsátja meg nekünk. Csak bennünk emberekben nem lenne egy szemernyi jóindulat a megbocsátásra? S vajon miért? Talán azért, mert túlságosan önérzetesek vagyunk, hiú büszkeségből, vagy attól félünk, hogy megcsorbul a tekintélyünk, csökken emberi értékünk, ha a rosszat jóval viszonzzuk, vagy talán igazságtalanok leszünk önmagunkkal szemben, ha a sérelmet megbocsátással és nem megtorlással fizetjük?! Ha így gondolkozunk, akkor ránk nézve is érvényes Jézus megállapítása: „Ha a ti igazságotok nem több az írástudók és farizeusok igazságánál, semmiképpen sem mehettek be a mennyeknek országába.“

Már pedig ez sokszor van így, mert az emberek nem egyszer fedkeznek meg, vagy kizárják magatartásukból a szív legdrágább gyöngyszemét: a megbocsátó szeretetet. Semmi sem igazolja ezt jobban, mint Jézusnak a gonosz szolgáról szóló és beszédem alapját képező példázata.

A király szolgáinak adósságát számba akarta venni és ezért maga elé hivatta őket. Közöttük volt egy, aki igen nagy összeggel, tízezer talentummal tartozott, s mivel nem tudott fizetni, a király megparancsolta, hogy a törvényes eljárások értelmében, mint fizetni nem tudó adóst, a

tartozás fedezeteképpen adják el feleségével, gyermekeivel és minden vagyonával együtt. A szolga leborult a király előtt és haladéért könyörgött, míg meg tudja fizetni adósságát. A király megszánta a kétségbeesett, szerencsétlen szolgát, és nemcsak haladékat adott, hanem elengedte minden tartozását.

Magadra ismersz-e az eladósodott szolga szomorú sorsában, ki könnyelműen és meggondolatlanul halmozod az adósságot; a bűnt és nem számítod, hogy eljön egyszer a számonkérés napja, amikor remegve kell majd megállanod Isten előtt? Magadra ismersz-e a szolgában, aki könyörületért és haladéért esedezik, s cserébe fogadja, hogy életének hátralevő idejét adósságainak törlesztésére, elrontott életének jóvátételére fordítja? Felismered-e a királyban, a te irgalmas és megbocsátó Atyádat, Istenedet, aki vergődésedet megszánja, felemel a porból és elengedi tartozásaidat, megbocsátja vétkeidet? Oh, hogyne ismernénk magunkra, hiszen egy egész életen át egyebet sem teszünk, mint a múltat feledve, a jövővel nem törődve élvezzük a jelennek múló gyönyöröket adó perceit és nem vesszük észre, hogy életünk mind jobban és jobban eltávolodik Istentől, embertől, igazi önmagunktól. Amikor még módunkban lett volna „fizetni“, ezzel mit sem törődünk, csak akkor eszmélünk fel, amikor Isten maga elé szólított, amikor meglátogatott. Ilyenkor kétségbeesetten, miként a példázatbeli szolga, mi is haladéért, türelemért könyörögtünk, hányszor kimondhatta volna már felettünk is Isten a szigorú parancsot „adassék el ő, felesége, gyermekei és mindene ami je van“. S hogy mégsem veszítettük el mindenünket, — bár sokszor méltán megérdemeltük volna — azt csak az utolsó mentsvárnak, a könyörületnek köszönhetjük. Mert Isten örvend, ha gyermekei feléje fordulnak, hozzá imádkoznak. Isten, amint Jézus tanította, jobban örvend egy megtért bűnösnek, mint 99 igaznak.

A szolga pedig, akinek a király tartozását elengedte, amint a királytól kijött, találkozott egy társával, aki neki csupán száz dénárral tartozott. Rátamadott és erőszakkal kényszerítette őt tartozása megfizetésére. A társa pedig hozzá hasonlóan haladékat kért, amíg tartozását megtérítheti. De a lelkiismeretlen szolga elfelejtette saját kálváriáját, hallani sem akar a haladékról, hanem börtönbe vetteti, amíg mindent megfizet neki. Magunkra ismerünk-e testvéreim ebben a kegyetlen, szánsalom és lélek nélküli emberben, aki talán még tízet sem lépett azóta, hogy királyának nagy irgalmát elnyerte, de társa iránt nem ismert egy szemernyi könyörületet, s maga vetteti abba a börtönbe, amelytől őt királyának megértő jósága mentette meg. Ismerjük magunkra ebben a gonosz, lelketlen emberben, hiszen mi is hányszor tudunk a magunk számára bocsánatért esedezni Istenhez, de ha ezt tőlünk kérik, olyan könnyen és hamar meg tudjuk tagadni embertársainktól, kiváltképp ha hasznunk is származik abból. Hányszor bizonyultunk életünkben mi is ilyen lelketlen, rideg embereknek. Hányan sírnak, keseregnek, szenvednek ma is az emberi szánsalom, megértés hiányában. Ismerjük magunkra ebben a méltatlan szolgában, és támadjon fel bennünk a megbocsátó szeretet érzése, ha másként nem is, de bár annak a sorsnak láttán, ami a gonosz szolgára várt. Gyakoroljuk a megbocsátó szeretetet mindenki irányában, egy percig se feledkezzünk meg arról, hogy nekünk is jól esik ha elnézik hibáinkat, megbocsátják félrelépéseinket. Ne féljünk attól, hogy lemosolyognak, gyávának, együgyűnek tartanak az emberek. Voltaire mondotta:

„Akinek kezében van a bosszúállás és megbocsát, mindenütt hősnek tartják.“ Legyünk a megbocsátásban következetesek, lássuk be: nem vagyunk sem elsők, sem utolsók, akik ezt élvezzük és gyakoroljuk.

A példázat itt még nem ér véget. Szolgatársai megbotránkoztak eljárásán, bementek a királyhoz és mindent elmondtak neki. A király maga elé hivatja a gonosz szolgát és ezt mondta: „Gonosz szolga, minden adósságot elengedtem neked, mert könyörögtél nekem. Nem kellett volna-e neked is könyörölnöd a te szolgatársadon? És megharagudván az ő ura, átadta őt a hóhérok kezébe, mígnem megfizeti mind, amivel tartozik.“

Íme a sorsa annak a szolgának, aki a maga számára kiesengte királyától, de szolgatársa iránt kiüzte szívéből a megbocsátást, a könyörületet. És íme a mi sorsunk sem lehet más, kik csak elfogadjuk Istentől, de felebarátaink iránt nem gyakoroljuk a megbocsátást.

Gyakoroljuk egymással szemben a megbocsátást, őszintén, tiszta szívből, mert akkor nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk el a Miatyánkot, azt a részt is belőle, ami sokszor nyugtalanokká tesz: „És bocsásd meg a mi vétkeinket, amiképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek.“ Jézus, Péternek arra a kérdésére, hogy hányszor kell az én atyámfiaimnak megbocsátanom, még hétszer is? — így válaszolt: „Nem mondom neked, hogy még hétszer is, hanem még hetvenhétszer is.“ Legyen hát ez a mindenki felé egyaránt megnyilvánuló megbocsátás aranyfedéke a mi sokat hangoztatott keresztényi életünknek, ezt gyakoroljuk mindenkiel szemben ma és mindörökké. Amen.

A TESTVÉRISÉG

Mt 7,12

Életünk beteljesedésének kerékkötői csaknem minden alkalommal az emberi gyarlóság különböző megnyilvánulásai: kicsinyesség, rögeszme, babonáság, rátartiság, erőszak, egyszóval, lelki és szellemi sötétség. S amíg ezek léteznek, addig az eszme, az igazság szenved, visszafojtva él, mint sötét pincében, árnyékban a növény, nem tud gyümölcsöt hozni. De örök törvény, hogy a Föld forog, s ami reggel árnyékban volt, arra a nap éltető sugarai hullanak délután. Nincs mindig árnyék, sötétség — meleg, éltető napsugár, fény, világosság is van.

Így volt és van ez a vallás világában is. A hit és vallás igazságai sokáig, mint bűvópatak éltek a maguk földalatti, árnyékos, visszafojtott életüket. Sok évszázad után az árnyék helyét napfény, a sötétség helyét világosság foglalta el. A názáreti Jézus élete és tanításai jelentették a világosságot a vallásban. S mintha csoda történt volna, megváltozott minden, egy új vallásos világ vette kezdetét, hogy új utakon nagyobb horderővel szolgálja Istent és az embert. Ennek az új vallásosságnak lényegét hittanilag Isten atyasága, erkölcsileg pedig az ember testvérisége

jelentette. Ennek legszebb összefoglalója a jézusi arany szabály: „Amit akartok azért, hogy az emberek titeletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal.“ Allítom ezt azért, mert a keresztény vallás nem csupán a különböző hittételek összessége, hanem a hitélet valósága is, mely alkalmassá teszi arra, hogy az ember önmagát tökéletesítse. A keresztény vallás nem csupán szószékről hirdetett szép szavak összessége, ezek meghallgatása, de sokkal inkább a megélt, a tettekben bizonyított, cselekvő vallásosság, életgyakorlat, melynek eredménye a megváltozott, jobbá, igazabbá váló emberi élet.

Mindez nem csak gondolati, vagy elvi fogalom, hanem élő valóság. Minden embert bánt, ha igazságtalanság, méltánytalanság, sértés, gúny, közöny vagy megalázás éri. Bántja, ha jóindulatú törekvéseit, lelkiismeretes, odaadó ügybuzgóságát nem értékelik, ha kenyér helyett kővel dobnak vissza, ha jóságát, szeretetét, segítségét természetesnek veszik, de soha nem viszonzják, bajaiban, nehézségeiben, betegségében, szükségéi között elfordulnak tőle. Jézus szavai ezeket hivatottak orvosolni, megelőzni: „Amit akartok . . .“

Az ember közösségi lény. Ennek értelmében unitárius vallásunk sarkalatos tételeként mi is valljuk, hogy egymásra vagyunk utalva, egymás nélkül nem tudunk megélni. Már a Biblia első lapjain találkozunk ezzel a felismeréssel: „Nem jó az embernek egyedül lenni“. Régi igazság ez, de új és örökérvényű értelmezést Jézus adott neki, amidőn a szeretet melegágyába fektette, s az ember és ember közötti kapcsolat legfelsőbb meghatározójává tette. Mert csak az az emberi kapcsolat életképes, boldogító és áldásos, melyet a szeretet aranyzárlai kapcsolnak össze. Csak abból fakad öröm, mosoly, boldogság, amit a szeretet érzése táplál. Csak ott van békesség, megértés, megbocsátás ember és ember között, ahol a szeretet az élet legfőbb törvénye. Csak ott testvér ember az emberrel, ahol a szeretet uralkodik. Mert a szeretet erő, hatalom, mely egyedül képes összefogni az emberiséget, megtartani, biztosítani a boldogabb jövődőt. Minden embernek Istentől kapott elsőrendű kötelessége, hogy a mellette levőben ne csak embert, ne is csupán csak felebarátot, hanem testvért lásson és érezzen, aki egyenlő vele, akinél ő nem nagyobb, és nem kisebb, mert amint Pál apostol tanítja, Isten egy vérből teremtette az emberiséget, akinek ő egyformán szerető, gondviselő Atyja. Nincs talán az emberiség egész szókészletében szebb szó a testvériség fogalmánál.

Ami csak szép, nemes, igaz, jó érzés és gondolat létezik ezen a földön, az mind megtalálható eben az egy szóban „testvér“. Amikor ezt valaki felé kimondjuk, kifejezzük vele azt, hogy egy test és egy vér vagyunk vele, egyformák, egyenlők, mert mindannyian emberek, Isten teremtményeiként élünk a földön.

Ezeknek ismeretében felfokozódik az arany szabály mondanivalója, értelme meggondolkoztatóbbá válik. Mert ha az ember emberrel testvér, ha nincs különbség köztünk teremtettségi mivoltunkban, akkor az egymás iránti tisztelet, felelősség, jóindulat és szeretet követelményeinek kötelességei is felfokozódnak. A kérdés így tevődik fel: mit várok el embertársaimtól, aki testvér velem?

Csakis azt, hogy velem való testvériségét igazolja. Joggal várom el tőle, hogy tisztelje bennem az embert, tartsa tiszteletben emberi méltóságomat, legyen megértő, legyen hozzám jóindulattal, legyen

a támaszon, nehézségeim között, legyen előzékeny, gyöngéd, becsületes, igazságos és szeressen, a szó igaz értelmében testvér velem. Meggyőződés, hogy ezt minden ember joggal várja el a másiktól. Annak azonban, hogy ezt az egyik ember a másiktól megkapja, igen komoly feltétele van. Az első lépést nekem kell megtennem. Először én kell, hogy tiszteljem, becsüljem embertársamat, nekem kell először megbocsátanom, nekem kell jót tennem, segítenem rajta, támogassam, biztassam, nehézségeiben részt vállalnom, vigasztalnom, nekem kell először szeretnem őt, hogy mindez áldásként visszahulljon rám. Abban a meglatásban van Jézus tanításának a nagyszerűsége, kiemelkedő értéke, hogy semmit sem várhatunk embertársainktól addig, amíg mi nem teszünk valamit értük. De nem is lehet másképp. A napnál is világosabb: ha azt akarom, hogy embertársammal békességben éljek, ha elvárom tőle, hogy testvéri arcát mutassa nekem, akkor nem rázhatom fenyegető öklömet feléje, de sokkal inkább meleg baráti jobbot kell nyújtanom.

— Akarod-e, hogy az emberek megértőek legyenek irántad? Erről tégy bizonyosságot életed minden órájában, valahányszor sértés vagy bánatódás ér. Lásd be, te is sokszor megbántottál mást, s jól esett, ha bosszú helyett simogatást kaptál cserébe.

— Akarod-e, hogy tiszteljenek az emberek? Először te tiszteld embertársaidat.

— Akarod-e, hogy jót tegyenek veled? Először te tégy jót azokkal.

— Akarod-e, hogy igazságosak legyenek irántad? Először te járj el velük igazságosan.

— Akarod-e, hogy támogassanak, segítsenek, bátorítsanak, osztozzanak nehézségeidben? Te is így cselekedj velük, valahányszor szükségük van rád. Ha azt akarod, hogy szeressenek, becsüljenek az emberek, akkor először neked kell mindezekről bizonyosságot tenned. Ne feledd el: „jó-tett helyébe jót várj“.

Egy alkalommal megkérdezték Lincoln Ábrahámától, hogy miért nem vállal közösséget egyetlen keresztény felekezettel sem. Lincoln erre így válaszolt: „Bánt a különböző hitvallások milyensége és az ebből fakadó bujtogatások. De ha majd lesz egy egyház, amely híveitől csak szeretetet vár, s oltárára csak a szeretet nagy parancsolatát tűzi, akkor én abban a pillanatban teljes szívvel, teljes lélekkel, minden erőmmel és igyekezettel tagja leszek annak az egyháznak.“ Jézus is ezt kéri tőlünk, hogy annak a lelki közösségnek legyünk a tagjai, amelynek törvénye: a szeretet, elve pedig a testvériség. Úgy éljünk hát, hogy általunk is erősödjék az emberek testvérisége s megvalósuljon a szeretet közössége. Istenországa. Ámen.

BIBLIAI FOGALMAK

ALÁZATOSSÁG

Mik 6,8 Ember, megmondta neked, hogy mi a jó, és hogy mit kíván tőled az Úr! Azt, hogy élj törvény szerint, törekedj szeretetre, és légy alázatos Isteneddel szemben.

- ApCsel 20,19 Szolgáltam az Úrnak teljes alázatossággal.
 Fil 2,3 Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartásotok egymást magatoknál.
 Zsolt 25,9 Az alázatosakat igazságosan vezeti és az ő útjára tanítja.
 Ézs 57,15 Magasságban és szentségben lakom, de a megtörttel és alázatos lelkűvel is.
 Mt 18,4 Aki tehát megalázza magát, mint ez a kisgyermek, az a nagyobb a mennyek országában.
 Lk 18,14 Mert mindenki, aki felmagasztalja magát, megaláztatik, aki pedig megalázza magát, felmagasztaltatik.
 Péld 29,23 Megalázza kevélysége az embert, az alázatos lelkűt pedig tisztelet övezi.
 Péld 11,2 Ha jön a kevélység, jön a szégyen is, a szerénységgel pedig bölcsesség jár együtt.
 Péld 22,4 Az alázatnak és az Úr félelmének a jutalma gazdagság, dicsőség és élet.

BIZALOM

- Zsolt 18,3 Az Úr az én kőszálam, váram és megmentőm, Istenem, kősziklám, nála keresek oltalmat.
 Péld 3,5 Bízzál az Úrban teljes szívből.
 Zsolt 22,5 Benned bíztak őseink, bíztak, és megmentetted őket.
 Zsolt 37,5 Hagyd az Úrra utadat, bízzál benne, mert ő munkálkodik.
 Zsolt 40,5 Boldog ember az, aki az Úrba veti bizodalma.
 Ézs 40,31 De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem lankadnak el, járnak, és nem fáradnak el.
 Jer 17,7 De áldott az a férfi, aki az Úrban bíz, akinek az Úr a bizodalma.

ÉLET

- 5Móz 30,19 Előtökbe adtam az életet és halált... Válaszd hát az életet, hogy élhess te és utódaid is!
 Zsolt 27,1 Életemnek ereje az Úr.
 Jón 2,7 De te kiemelted életemet a sírból, ó, Uram, Istenem!
 5Móz 30,6 Szeretni fogod Istened, az Urat teljes szívedből és teljes lelkedből, és élni fogsz.
 Ám 5,4 Engem keressetek, és éltek!
 Lk 10,28 Tedd ezt és élni fogsz!
 Mt 7,14 Mert szoros az a kapu, és keskeny az az út, amely az életre visz.
 Gal 5,25 Ha a Lélek által élünk, akkor éljünk is a Lélek szerint.
 1Jn 3,14 Mi tudjuk, hogy átmentünk a halálból az életbe, mert szeretjük testvéreinket.
 Róm 6,4 Új életben járjunk.

- Péld 4,23 Minden féltve őrzött dolognál jobban óvd szívedet, mert onnan indul ki az élet.
- Péld 21,21 Aki igazságra és hűségre törekszik, életet... talál.
- Péld 12,27 Az igazság ösvényén élet van.
- Jn 10,10 Én azért jöttem, hogy életük legyen, sőt bőségben éljenek.
- Jn14,19 Én élek, és ti is élni fogtok.
- Mt 19,17 Ha pedig be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.
- Jn 5,40 És mégsem akartok hozzám jönni, hogy életetek legyen.
- Jn 14,6 Én vagyok... az élet.

ÖRÖK ÉLET

- Jn 10,28 Én örök életet adok nekik, és nem vesznek el soha.
- Jn 2,25 Az az ígélet pedig, amelyet ő maga ígért nekünk, az örök élet.
- Jn 17,3 Az örök élet pedig azt jelenti, hogy ismernek téged, az egyedül igaz Istent.
- Jn 6,68 Uram, kihez mehetnénk? Örök élet beszéde van nálad.
- Jn 12,50 Én pedig tudom, hogy az ő parancsolata örök élet.
- Jn, 6,63 Azok a beszédek, amelyeket én szoltam nektek, Lélek és élet.
- Jn 3,15 Aki hisz, annak örök élete legyen őbenne.
- Jn 5,24 Aki hallja az én ígéletet, és hisz abban, aki elküldött engem, annak örök élete van.
- Mk 10,17 Mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?
- 1Jn 2,17 Aki Isten akaratát cselekszi, az megmarad örökké.
- Gal 6,8 Aki pedig a Léleknek vet, a Lélekből fog aratni örök életet.
- Jn 12,24 Ha a búzaszem nem esik a földbe, és nem hal meg, egy-maga marad; de ha meghal, sokszoros termést hoz.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Mint ismeretlen és névtelen jön hozzánk, úgy, ahogy a tenger partján azokhoz az emberekhez, akik akkor még nem tudták, hogy ki ő. Ugyanazt a szót mondja: kövess engem! és azok elé a feladatok elé állít bennünket, amelyeket a mi időnkben akar megoldani. (...) És azoknak, akik (...) engedelmesek a vele való közösségben, békében, munkában, harcokban és szenvedésekben átélhetik és kibeszélhetetlen titokként megtapasztalják, hogy ki ő (A. Schweitzer).

*

A kereszténységnek arra van szüksége, hogy teljesen áthassa Jézus szelleme és igazi küldetésének megfelelően, a belső elmélkedés és a szeretet élő vallásává magasztosuljon. (A. Schweitzer).

*

A kísértés elkerülhetetlen. Felmentést alóla senki sem kaphat. Ámde mindenki védekezhetik ellene imádsággal és Isten segítségül hívásával (Luther Márton).

*

Nincs az egész Szentírásban világosabb és nyilvánvalóbb tudomány, mint az egy Istenről szóló tudomány (Dávid Ferenc).

*

Elég a mi üdvösségünk útjának megkereséséhez a próféták, evangélisták és az apostolok írása. Gyönyörűséges és mennyei étel az evangélium a hívek szívében, melyhez ha valaki hozzátesz valamit, mindjárt méreggá válik (Dávid Ferenc).

*

Cselekedetünkben a jó emberség és igazság látható legyen (Dávid Ferenc).

*

Nem az ismeret mennyisége, hanem minősége határozza meg a szellem méltóságát (E. V. Channing).

*

Ne bántson az, hogy az emberek nem ismernek, inkább bánkodhatsz azért, hogy te nem ismered az embereket (Konfucius)

*

A madárnak és a melegnek szárnya van és szabadsága, az embernek pedig egyetlen szülőföldje és sok kötelessége (Tamási Áron).

*

Az igazság nagy szó [...], amíg csak az ember szelleme ég, szívének hangosabban kell dobognia, valahányszor az igazságról van szó (Hegel).

*

A könyv is Élet, és él, mint az ember — így él: emberben könyv s a könyvben az Ember (Tóth Árpád).

*

Ne félj egy embertől is, legyen az magasabb vagy alsóbb rangú, gazdag vagy szegény, tudós vagy tudatlan. Tisztelj és szeress minden embert, de félni ne félj egytől se (E. V. Channing).

*

A szeretet tisztább ismerettel jár, az ismeret pedig mélyebb szeretettel (Shakespeare).

*

A szeretet mozgat napot és minden csillagot (Dante).

*

Egyedül az emberi lény született csak barátságra (Erasmus).

*

Semmire sem vagyunk jók, ha csak magunknak vagyunk jók. (Voltaire).

*

Mi dolgunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért (Vörösmarty Mihály).

*

Semmi sem nagy, ha nem becsületes (Cicero).

*

Minden ember egyenlő és nincs szükség közvetítésre köztünk és a jó Isten között (Thomas Mann).

Egyházi Képviselő Tanács

március 20-án tartotta I. évnegyedi gyűlését. Jelentés hangzott el az előző ülés óta elnökiileg elintézett ügyekről, bemutatásra kerültek az állandó bizottságok üléseiről felvett jegyzőkönyvek; E. K. Tanács tudomásul vette a Főtanács jegyzőkönyvét és intézkedett a főtanácsi határozatok végrehajtásáról. E. K. Tanács foglalkozott a lelkészképzéssel és lelkésztovábbképzéssel kapcsolatos ügyekkel. Végül jóváhagyta az egyházi központ, a Nyugdíjpénztár, az egyházkörök és az egyházközségek elmúlt évi zárszámadásait és a f. évi költségvetéseit.

Lelkészi értekezletek

Egyházköreinkben az I. évnegyedi lelkeszi értekezleteket március 5. és 18. között tartották Kolozsvár-Napocán, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön. A közérdekű értekezőlet előadásának címe: „Az 1986—1990-es ötéves terv, a Szocialista Romániának a fejlődésben levő állam stádiumából a közepesen fejlett állam stádiumába való áttérése ötéves terve.“ A teológiai értekezőleten dr. Erdő János főjegyző tartott előadást „Az Unitárius Egyház szervezetének és alkotmányának kialakulása 1566—1629“ címen. Felolvasásra került még a Missziói Bizottság jelentése az Egyház 1984. évi szolgálatáról.

Az értekezőletekkel kapcsolatos istentiszteleten Kolozsváron Székely Gergely mézskői, Marosvásárhelyen Balázs Sándor székelykáli, Székelyudvarhelyen Katona Dénes székelyderzsi és Sepsiszentgyörgyön Vass Mózes kőhalom-homoródi lelkész végezte a szószéki szolgálatot. A szolgálatok kiértékelésére a következő nap, a folytatólagosan tartott gyűlésen került sor.

Az I. negyedévi értekezőleteken az egyházi központot dr. Erdő János főjegyző és András György előadótanácsos képviselték.

Lelkésznevelés

Az I. félévi vizsgákat a Teológiai Intézetben január 6 és február 6. között tartották meg.

Szakvizsgát tett Bartha Alpár IV. éves hallgató február 19—20-án.

Hiterősítő csendes napokat február 10—11. napjain tartották a Teológiai Intézetben. A meghívott előadók a következő témákról tartottak előadást: Bálint B. Ferenc désfalvi lelkész „A lelkeszi hivatás szépségei és nehézségei“, Fekete Dezső árkosi lelkész „A lelkeszi munkatársai a gyülekezet építésében“, Dimény András vargyasi lelkész „A lelkeszi család szerepe a gyülekezet életében“. Az Intézet valamennyi hall-

gatója előtt Kolcsár Sándor marosvásárhelyi lelkész-esperes tartott előadást „A tradíció és modernség az egyházi életben, különös tekintettel a teológus ifjúság jövőendő szolgálatára a szekularizálódó világban“. A csendes napokon, reggel, délután és este áhítatot tartottak. A közös záróistentiszteleten D. Szedressy Pál evangélikus püspök végezte a szószéki szolgálatot.

Személyi változások

Adorjáni Rudolf, szőkefalva-küküllőszéplaki lelkész január 1. hatállyal, 40 évi szolgálat után nyugalomba vonult. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte az 1941—1945 években. Lelkészi szolgálatát Szentivánlaborfalván kezdte meg mint helyettes lelkész (1945—1946), majd két évig Zsákodon volt helyettes lelkész (1946—1947); 1947-től—1956-ig a pipei egyházközségben szolgált, és utána, nyugdíjazásáig a szőkefalva-küküllőszéplaki egyházközségben.

Dr. Sándor Lászlóné Bartha Mária irodafőnök 14 évi egyházi szolgálat után nyugalomba vonult január 1-től. Munkáját az egyházi központnál a személyzeti ügyek, egyházi statisztikák elkészítésével és a Keresztény Magvető kiadásával kapcsolatban felelősségérzettel és kiváló szorgalommal végezte.

Nyugalomba vonult atyánkfiai további életére Isten áldását kérjük.

Bartha Alpár gyakorló segédlelkési minőségben március 1-től ki nevezést kapott a gyepesi egyházközségbe.

Nagy László marosvásárhelyi segédlelkész március 1-től, az egyházközség meghívására, rendes lelkészi kinevezést nyert a szőkefalva-küküllőszéplaki egyházközségbe.

■ *Január 1-én*, az istentisztelet után, dr. Kovács Lajos püspök fogadta az egyházi központ tisztviselői, a kolozsvári egyházközségek előjárói és hívei, valamint a teológiai tanárok újévi jókívánságait. A püspöki lakáson rendezett fogadáson dr. Erdő János főjegyző köszöntő beszédben méltatta az elmúlt esztendő kiemelkedő egyházi eseményeit és körvonalazta az új évben megvalósítandó feladatokat. Püspök atyánkfia válaszbeszédében az egyház evangéliumi alapon álló szolgálatáról beszélt, és Isten áldását kérte egyházunk Istenországát építő munkájára.

■ *Dr. Roy Smith*, az Unitárius Világszövetség — IARF — elnöke szokásos újévi üzenetében a szeretet és béke odaadó munkálására hívta fel a tagegyházakat. Tegyenek meg mindent annak érdekében, hogy 1986 legyen a béke nemzetközi éve.

■ *Az Unitárius Világszövetség* — IARF — február 13—16 napjain teológiai konferenciát rendezett Bangaloré-ban (India). A konferencia az 1987. évi kongresszus előkészítését szolgálta.

■ *Az Unitárius Világszövetség* — IARF — *Tanácsa* március 11—14. között Frakfurtban (NSZK) tartotta első évi gyűlését, melyen egyházunkat dr. Kovács Lajos püspök képviselte. Az 1985. évre vonatkozó különböző jelentések, zárszámadás és az 1986. évi költségvetés jóváhagyása után sor került az 1987. évi kongresszus előkészítésével kapcsolatos kérdések megtárgyalására. A kongresszus helye a San Francisco (USA) város közelében levő Stamford egyetem; ideje július 24 — augusztus 7. Témája: „World religions face the 21st century — Világ-

vallások szemben a 21. századdal“. A kongresszus ünnepi előadását a délafrikai Desmond Tutu anglikán püspök tartja.

A Tanács három regionális teológiai konferenciát készített elő a következő témával: „A világvallások napjainkban; miképpen formálja a vallás életünket“ (Bad Bollban, NSZK, március); „Vallás és a művészetek“ (Rochester, USA, június); „Világvallások a modern időkben“ (Montpellier, Franciaország, július).

A Tanács végül javasolta a tagegyházaknak, hogy csatlakozzanak ahhoz a mozgalomhoz, mely szerint 1986. október 27-én tartandó istentiszteleten a lelkész a világ békéjéről prédikáljon; az előtte való héten pedig mindnyájan a békéért imádkozzunk. Végül felújította az „IARF nemzetközi vasárnapja“ megtartására vonatkozó határozatot. A jövő évi nemzetközi vasárnap időpontját 1987. február 8-ban állapította meg.

■ A *Békevilágtanács* 35 évvel ezelőtt alakult meg Varsóban. Az 1950-től eltelt időben jelentős munkásságot fejtett ki a béke megvédése terén. A szervezet jelenlegi elnöke Romesh Csandra (India).

■ A „*Niwano Békédíjat*“, melyet a Risszo Kosei-kai szabadelvű japán buddhista szervezet létesített, dr. Philip A. Potter metodista lelkész, az Egyházak Világtanácsának volt főtítkára kapta. A díj tisztelet és bátorítás kifejezése kíván lenni azok számára, akik a vallás szellemében eredményesen szolgálják a béke ügyét.

■ A *svájci protestáns segélyszolgálat* — Hilfswerk der Evangelischen Kirchen der Schweiz — rövidítése HEKS — negyvenéves. A svájci szabadelvű protestánsok javaslatára egyházunk is élvezi ezt az ökumenikus segélyszolgálatot: évente egy-egy lelkész 28 napot tölthet a szervezet „Casa Locarno“ nevű pihenő otthonában.

■ A *Svájci Szabadelvű Kereszténység Szövetsége* — Schweizerisches Verein für Freies Christentum — új elnökének, Peter Niederstein lemondása után, Balsinger M. U. köznapi lelkészt választották meg.

■ *Kriza Gyula*, a volt kolozsvári unitárius főgimnázium tanára január 22-én, 77 éves korában, elhunyt. A Házsongárdi temetőben helyezték nyugalomra.

■ *Dr. Dán Róbert* egyetemi tanár március 27-én, 50 éves korában meghalt. Bibliológiai és könyvtörténeti munkássága mellett a reneszánsz és a reformáció korabeli szellemi mozgalmak történetével foglalkozott. Eredményes kutatómunkát végzett az erdélyi radikális reformáció története körében. A *Matthias Vehe-Glirius. Life and work of a radical antitrinitarian with his collected writings. Leiden. 1982. c.* munkájában kimutatta, hogy az erdélyi szombatosság gyökerei nem Dávid Ferenc tanításában keresendők, hanem Glirius teológiai felfogásában. 1979-ben Dávid Ferenc halálának 400. évfordulójára ő szervezte meg a siklósi nemzetközi konferenciát; a „Bibliotheca Unitariorum“ nemzetközi alapítvány megbízásából szerkesztette az unitárius és radikális reformáció forráskiadvány sorozatát. Széles látókörű tudós volt, akinek könyvei, előadásai és megállapításai maradandó értéket képviselnek.

Halottunk

Filep Andor ny. lelkész, március 28-án 79 éves korában Marosvásárhelyen elhunyt. A temetési szertartást március 31-én Kolcsár Sándor esperes-lelkész végezte.

Filep Andor 1907. július 16-án Désfalván született. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1927—1933 között. Kolozsváron kezdte meg szolgálatát segédlelkésként minőségben (1933—1935); mint rendes lelkész az iklandi egyházközségben működött (1935—1976). 42 évi szolgálat után, 1976. október 1-én vonult nyugalomba. Emléke legyen áldott!

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1986. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkéskénti hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400—Cluj-Napoca Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövölde tér 7. sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12-201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței, nr. 64—66 címre kell befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a „ROMPRESFILATELIA“ sectorul export-import presă P. O. Box 12-201 telex 10376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

Wilson, Ian: *Jesus: The Evidence* (Jézus: A bizonyíték). London, 1984. 186. l.

Széleskörű érdeklődést és éles vitát kiváltó munkával gazdagította a Jézusról szóló teológiai irodalmat Wilson történész, aki liberális katolikusnak vallja magát. A könyv kulcskérdése a kereszténység eredetére utal: ki volt Jézus, és szándékozott-e új vallást alapítani? A szakirodalom alapos ismerete és a legújabb kutatások eredménye alapján a Jézusról alkotott felfogást a következő részekben foglalja össze:

Bizonyítékok: Jézus életére és a kereszténység eredetére vonatkozó írott emlékek felfedezése; Az evangéliumok tévedhetőségének lehetősége; Élt-e Jézus?; Jézus, a zsidó ember; A hagyományok megvetője; A csodák embere; Miért ölték meg Jézust?; Az üres sír misztériuma; Hogyan lett Jézus Istenné?; Az igazi Jézus.

Wilson a tudományos kutatás igényességével tárja elő az adatokat és bizonyítékokat, az értékítéletet és a felelet megfogalmazását az olvasóra bízva. „Az igazi Jézus“ c. részben az evangéliumi bizonyítékok alapján megállapítja, hogy Jézus ember volt, történeti személy, aki nem tartotta magát Istennek. A gazdag ifjúról szóló tanításában az őt megszólító embernek: — „Jó Mester, mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?“ — ezt mondta: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó az egy Istenen kívül“ (Mk 10,17—18). A szerző jogosan teszi fel a kérdést: vajon Jézus jóvá hagyná-e a niceai hitvallást, melyet 325-ben éppen az ő nevében alkottak.

A könyv nem pusztán demitologizál, hanem új perspektívát nyújt hívőknek és kételkedőknek egyaránt. A szerző szerint ha „a rideg racionalista felfogást valljuk is Jézusról“, hogy kétezer évvel ezelőtt meghalt a kereszten, s mint ember nem támadhatott fel, mégis a bizonyítékok arról tanúskodnak, hogy a golgotai kereszt nem jelentette a megsemmisítő véget. „Amíg ugyanis férfiak és nők, keresztények; a két nagy parancsolat szellemében élnek és szolgálják embertársaikat, mindaddig Jézus él és élni fog, amíg az ég a föld felett van.“ Éppen ezért ma nem új hitvallásokra, hanem új nyitottságra és szabadvizsgálódásra van szükségünk, állítja Wilson, mely által lehetővé válik a megkülönböztetések és korlátok eltüntetése és az emberséges életre vezető új utak megtalálása.

A komoly, tudományos igénnyel megírt munkát olvasóink figyelmébe ajánljuk.

Szenci Molnár Albert: *Napló és más írások*. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Benkő Samu, Bukarest 1984.

A Kriterion Könyvkiadó Téka sorozatában jelent meg halálának 350. évfordulójára a régi magyar irodalom tollforgatójának fentjelzett kötete.

Bár sokat írtak róla s ő maga is kitárulkozó lelkű ember volt, mégis a köztudatban leginkább zsoltárköltőként él. Ennek a képnek kiteljesítéséhez járul hozzá ez a kis kézikönyv, amely olvasmányként is igen érdekes.

Nem céltalan felhívni a figyelmet a bevezető tanulmányra, amely népszerűsíti, értékeli az író munkásságát. Sok évig Németországban élt és dolgozott, szellemi fejlődését az ottani környezete és a német protestáns városi kultúra határozta meg. Majd hazatért, végül Erdélyben telepedett le, s Kolozsváron halt meg.

A *Latin—magyar* és *Magyar—latin szótára*, valamint a *Magyar nyelvtan* című munkája a nemzetközi nyelvész-közvéleményt is kielégítette. *Zsoltárai* pedig, amelyeket 130 dallamra szerzett, és csaknem ugyanannyi versformát alkalmazott, tudatos, igazi költőegyéniségre vallanak.

A *Napló és más írások* az idegenben élő, gyakran utazó, sokszor nélkülöző, folyton dolgozó, más népek kultúrája, irodalma iránt érdeklődő ember mindennapjait hozzák közelebb. Az alcím is igazolja ezt: „Mindennapi dolgoknak följegyző könyvecskéje, vagy könyvecske, melybe az ember egyet-mást följegyez, kit osztán könyvekbe rendel.” Ezekből a „könyvekbe rendelt” írásokból megismerjük, első gyermekkori emlékeitől kezdve az 1617-es év májusáig, életének legfontosabb eseményeit, utazásainak legfőbb állomáshelyeit, és családi életébe is betekintést nyerhetünk.

Születésekor az apja rögtön a szekercét nyújtotta feléje, hogy fogja meg. Ezzel jelezte, szeretné, ha a fia a nyomdokaiba lépne. Nem lett fűrő-faragó ember belőle, de apja mellett megtanulta, hogyan kell dolgoznia, hogy öröme teljék benne. Ez életre szóló útravalóul szolgált. Elvezte az írást, önérzetes alkotó. Igazi humanista méltóságát mindvégig megőrizte. Külföldi tartózkodása idején készült munkái bizonyítják ezt. Külföldön írni és közben állandóan hazagondolni, mindennapi belső szükségyszerűség, írói tartás volt nála. Avatatlan kézzel nem kezdett munkához, mások vallásos nézeteit, meggyőződését tiszteletben tartotta, nem fegyverrel, hanem tudással, észérvekkel, könyvekkel, iskolával akarta érvényre juttatni eszméit. Erről olvashatunk *A legfőbb jóról* (1630) című írásában.

A *Magyar—latin szótár* (1604) előszavában figyelem- és érzelemkeltő az a szándéka, hogy kapcsolatot teremtsen szótára azokkal, akiknek okulására szánta. Nemcsak a naplójából, de itt is sok életrajzi vonatkozású adatra bukkanunk. Apja halála a távolban élő fiút majdnem összeroppantotta, s hálás egykori igazgatójának, aki támogatta, serkentette ebben a nehéz időszakban munkája továbbfolytatására és szótára befejezésére.

Büszke erdélyi származására, apja nyelvét tisztán megtanulta, s megfelelő módon tovább művelte. Németországba magával vitte köny-

veit, s ha tehetne, a böngésző piacon még vásárolt, majd ezeknek alapján és az emlékezetében élő gazdag szókincsből szerkesztette össze szótárát. A befejező részben a derék ifjaknak üzeni: „szorgalmasan forgassátok, és nekem, ki nektek akartam kedvezni, minden jót kívánjatok, hogy tanulmányaitokat most már nehezebb dolgokban is munkás fáradozásaimmal — szívem óhajta szerint — még inkább segíthessem. Isten áldása veletek.“ Humanista önézetről, tudatos alkotóról vallanak sorai.

Érdemes belelapozni a *Magyar Grammatika* (1610) előszavába. Ahány anyanyelvi könyvet csak fel tudott kutatni, valamennyit végiglapozta, a Bibliát kétszer elolvasta elejétől végig, idegen népek nyelvтанát tanulmányozta, tudásának legjavát nyújtotta, s mindezt a tudós munkájához szükséges mély alázattal, s kéri olvasóit, hogy esetleges tévedéseit javítsák ki. József János segítségét szívesen fogadott. Az olvasót arra buzdítja, hogy „ha valami részben előbbre tudod vinni az efféle tanulmányokat, vidd“.

Szenci Molnár Albert jótévedőkhöz, barátaihoz írott leveleiben megköszöni fáradozásait, szavai őszinte barátságról tanúskodnak. Író volt, költő, műfordító, nyelv- és irodalomtudós, zsoltárköltő egyszemélyben. És igaz, őszinte humanista ember. Erőt és bölcsességet sugárzó írásait, egyéniségét áthatotta az a hit, hogy problémáinkat nem a fegyver, hanem a szó erejével kell megoldanunk. Ez az egyik legfőbb és legidősebb üzenete a mának.

*

Cseke Péter: *Hazatérő szavak*. Bukarest, 1985. 246.

Az idén lesz tíz éve annak, hogy a „Forrás“ sorozatban megjelent Cseke Péter recsenyédi származású író első riportkötete *Viznyugattól vizkeletig* címen. Már akkor voltak, akik a szerzőnek szövegét tették, hogy a kötet tíz riportja között (melyből különösen egy számunkra máig is emlékezetes a *Balázs Ferenc útitársa*) „...helyet kaphatott volna bár egy, az útnak indító szülőföldről is.“ Valószínű ezért adta Cseke Péter újonnan megjelent könyvének ezt a címet: *Hazatérő szavak*, mely már sejteti, hogy a szülőföldről, közelebről a Nagy-Homoród mentéről is szó van. S hogy ez valóban így is van, ezt már a kötet első írása bizonyítja (*Égő fáklyával, megeresztett gyeplőszárral*), amely szép lírai vallomás a szülőfaluról, Recsenyéről. A rövid, de szép írás összefoglalását abban a pár szóban látjuk, mellyel a szerző vallomását zárja: „A szülőföld az, ahová behunyt szemmel, megeresztett gyeplőszárral eltalálhatsz“.

A *Visszahódítható értéktartományok* című fejezetben másik négy írás mellett olvasható a riportkönyv címadó írása is, a *Hazatérő szavak*. Ebben arról ír a szerző, hogy 1979 óta minden évben, a művelődési élet megpezdítésére Homoródszentmártonban megszervezik a Nagy-Homoród menti művelődési hetet, melyben írók (Telegdi Magda, Kányádi Sándor,

Gelu Pateanu), kutatók (Imreh Sz. István, Tamás Lajos), mezőgazdasági szakírók (dr. Nagy Miklós, Pap István), zenetörténészek (Benkő András), geológusok (Kisgyörgy Zoltán), történészek (Imreh István, Demény Lajos, Egyed Ákos, Ferenczi István) tartanak érdekesítő előadásokat. De nem csak ők szerepelnek ez alkalommal, mert rajtuk kívüli meghívottakként még élvonalbeli képzőművészek (Balázs Imre, Balázs József, I. Benedek Rozália, Gámentzy Zoltán, Jakab Ilona, Kedei Zoltán, Kusztos Endre, Maszelka János, Petkes József, Szécsi András, Székely József, Szóke István, Török Erzsébet, Ughy István, Bocskay Vince, Tirnovan Vid) tevékenykednek egy héten keresztül, akár a központban (Homoródszentmárton), akár a községhez tartozó falu (Kénos, Gyepes, Remete, Abásfalva, Keményfalva, Bágy, Lókod, Recsenyéd, Szentpál, Szentpéter, Városfalva) valamelyikében. S hogy mennyire komoly munka folyik az alkotótáborban, azt bizonyítja az is, hogy 1984 tavaszán a Homoród mentére vissza-vissza járó művészek csoportos bemutatkozására is sor került a Korunk Galériában.

De talán ennél beszédesebb az a tény, hogy hat évvel az alapkövetés után (1979) fel lehetett avatni Homoródszentmárton első városi jellegű intézményét: az állandó képzőművészeti tárlatot, mely a megüresedett iskolai bentlakás egyik emeleti termében állandó jelleggel megtekinthető.

Életünk könyvben — a könyv életünkben, című második fejezet nyolc, részben riportot, részben publicisztikai írást tartalmaz. Itt sem mehetünk el szó nélkül két cím mellett: *Az igazmondás magaslatán*, melyben a szerző tömören szól Szabó Gyula írói munkásságáról. A másik: *Borbáth Károly megíratlan könyvei*. Sajnos ez nem lehetett riport Borbáth Károly korai halála miatt, csupán búcsúszavakat vehetett papírra az író, aki fájlalja azt, hogy: „A kör bezárult: nem tudok beszélni róla.“ Cseke Péter röviden, de szemléletesen méltatja Borbáth Károly „legendás tudását“, mely fölött „félelmetes emlékezőtehetsége örködött.“

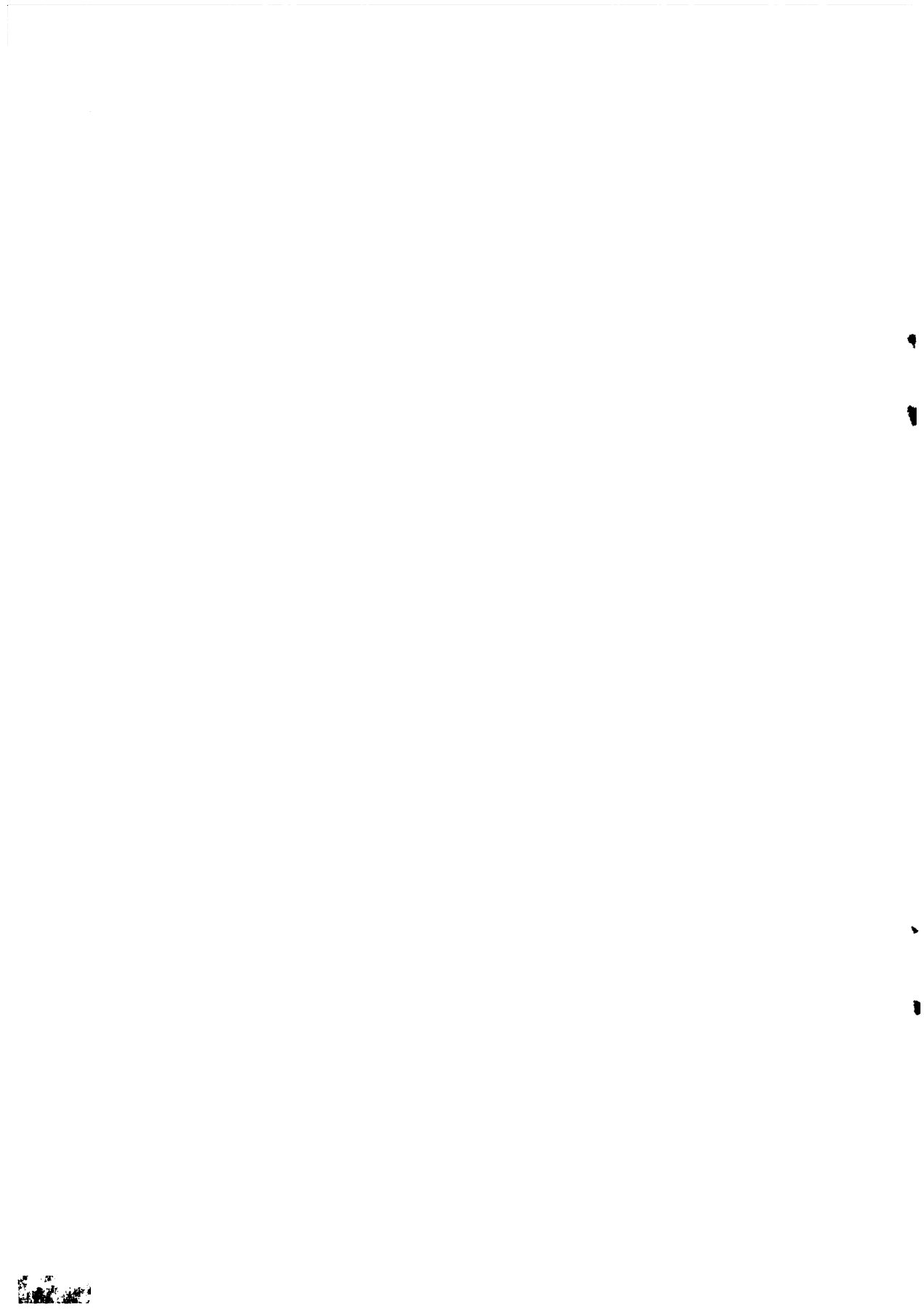
A könyv harmadik fejezete: *Lapkulturánk a hetvenes években*. Ez tíz írást foglal magába, melyek végig kísérik a Napsugár, Ifjúmunkás, Falvak Dolgozó Népe, Új Élet, Művelődés, Korunk, Igazság, Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, Kilátó folyóiratok, havi, heti, illetve napilapok hetvenes évekbeli szellemformáló hatását.

A kötet utolsó, negyedik fejezete: *Egy önkéntes múzeumpártoló feljegyzései*. Ehhez a fejezethez nyolc írás tartozik, melyből kiragadjuk a: *Szellemi műhellyé rangosodó keresztúri tájmúzeum* címűt. Cseke Péter rendre szólaltatja meg a székelykeresztúri múzeum alapítóját, volt igazgatóját dr. Molnár Istvánt és a mostani munkaközösség tagjait is. Molnár István arról vall, hogy mennyi munka, törődés, áldozatvállalás kellett ahhoz, hogy a múzeum létrejöhessen, s birtokolhassa azt az anyagot, melynek ma tulajdonában van. Őt követi a megszólaltatások rendjén Fülöp Lajos, a múzeum mostani igazgatója, aki már a fiatal nemzedék munkaközösségéhez tartozik, aki hivatását elődjéhez hasonlóan nagyon komolyan és teljes felelősségtudattal végzi. A riport rendjén Molnár Kálmán főkonzervátor arról számol be, hogy mennyire szereti munkáját, ami egyáltalán nem véletlen, hiszen Molnár István fiaként „... a múzeum-

ban nőttem fel...“, ahogy azt magáról vallja. Az eddig megnevezettek után Ughy István festőművész szólal meg, aki sokrétű tevékenységet fejt ki a múzeumnál, s akinek neve nem ismeretlen a homoródszentmártoni képtár látogatói előtt sem. Végül Benkő Elek régész arról beszél, hogy őt a székelykeresztúri múzeum jó hírve hozta ide.

Ennyit a könyvről röviden, és természetesen nem a teljesség igényével szólva. De ha az érdeklődést e kötet iránt sikerült felkelteni, akkor ez az ismertetés elérte célját.

Kászoni József

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1985. évi (91. évfolyam) tartalomjegyzéke

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

A béke földünk életét jelenti . . .	112
December 30	197
Felhívás valamennyi egyházhöz és vallásos szervezethez	140
Jelent és jövőt alakító események	2
Kovács Lajos dr. püspök újévi pásztorlevele	1
Május 9 — a függetlenség és a béke napja	69
A megvalósítások ünnepe	137
Nicolae Ceaușescu a Nagy Nemzetgyűlés újraválasztotta Románia Szocialista Köztársaság magas elnöki tisztségébe	4
Távirat Nicolae Ceaușescunak, Románia Szocialista Köztársaság elnökének	139

ELŐADÁSOK, TANULMÁNYOK

Benkő Elek: Szentháromság régi temploma	82
Erdő János dr.: Jacobus Palaeologus az üldözött eretnek	87
Herepei János: Csanádi Pál az unitárius püspök, orvos és egy régi gyökerű temetkezési szokásunk	152
Kelemen Lajos: Pécsi Zsuzsa könyörgése	151
Kovács Lajos dr.: Jelentés az Amerikai Egyesült Államokban tett június 6. és 26. közötti látogatásról	100
A szolgálat jegyében (püspöki jelentés)	199
B. Körössy Ibolya: Csak tiszta forrásból	163
Rostás Dénes: Az imádság	146
Szabó Árpád dr.: A szinoptikus kérdés	71
Szabó Dezső: A kolozsvár-napocai unitárius templom építésének története	226
Szabó Sámuel: Történelmi sorok a brassói százszentendős unitárius egyházközségről	6
Unitárius istentiszteleti és szertartási rend (tervezet)	209

SZÖSZÉK — ŪRASZTALA

Bencző Dénes: Pünkösdi diadal	103
Biró Lajos: Élő kövek	241
Jakab Dénes: Nyugalom és biztonság	42
A büntől való szabadulás	44
Jó ajándékot adni	166
Katona Dénes: Prédikációvázlatok	256
Kászoni József: Cselekedjünk jót	113
Kedei Mózes: Ki a legnagyobb?	168
Egyedül vagy?	170
Sorsunk vállalása	172
Prédikációvázlatok	120, 252
Kiss Károly: Prédikációvázlatok	115
Nagy Endre: Az ember Isten gyermeke	46
Van-e hited?	47
Szabó Sándor: Emlékezzünk Berde Mózsára	257
Szabó Zoltán: Az evangélium hirdetése	49
Szász Ferenc: Legyetek tökéletesek (1—3)	51
Nincs senkiben nagyobb szeretet (1—3)	105
Kinek mondanak az emberek?	173
Aldott adósság	176
Ne káromkodj!	180
Nem embereknek hazudtál	183
A nagy parancsolat (1—2)	243
Török Áron: A megújuló élet himnusza	40

EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

Az angol unitárius lelkészek új folyóirata	65
Az Angol Unitárius Egyház Főtanácsának évi rendes gyűlése	127
Hardy, Alister Sir kitüntetése	65
Hardy, Alister Sir halála	128
Az athéni ortodox érsek szokatlan felajánlása	65
Bálint Imre gyakorló segédlelkész ideiglenes megbízatása a lóközi egyházközség gondozására	64

Bálint Imre áthelyezése gyakorló segédlelkésszi minőségben a homoródszentpéteri egyházközségbe	126	Nagy Endréné Szecsódi Rozália énekvezéri kinevezése Sárosra	260
Béke Nobel-díjjal tüntették ki „A világ orvosai a nukleáris háború megelőzéséért” világszervezet	262	A Nők Világkonferenciája Nairobi-ban	192
Bibliotheca Unitariorum alapítványi közgyűlése	128	Orbán Dezsőné Fitori Melinda énekvezérképesítő vizsgát tett	190
A Biblia eddig 1808 nyelven jelent meg	192	Orbán Fitori Dezső segédlelkész kinevezése Székelymuzsnára	260
Bíró Barna Zsigmond homoródszentpéteri lelkész kinevezése Városfalvára	64	Az Oxfordi Manchester College új igazgatója	127
Bíró Barna Zsigmond beiktatása	191	Paleologus Jakab halálának 400. évfordulója	64
A brassói egyházközség fennállásának 100. évfordulója	261	Pályázathirdetés egyházi beszéd írására	261
Bustya Albert sárosi lelkész nyugalmába vonulása	126	Püspöki vizitáció	124
Bustya Albert kibúcsúzó ünnepélye	127	Rezi Elek bágyoni lelkész angolai tanulmányútja	64
Egyházi beszéd, agenda és imapályázat eredménye	261	Rezi Elek bágyoni lelkész hazatérése Angliából	260
Egyházi Kötanács	259	A Román Ortodox Egyház önállóságának 100. évfordulója	127
Egyházi Képviselő Tanács ülése	63, 124, 259	Sheppard, David liverpooli anglikán püspök előadása	192
Egyházköri közgyűlések	188	Gy. Szabó Béla művész halála	262
Az Európai Okumenikus Ifjúsági Tanács nagygyűlése	262	Személyi változások	64, 126, 190, 260
Farkas László lelkész és Farkas Lászlóné Kenyeres Margit énekvezér beiktatása a korondi egyházközségbe	127	Székely Miklós lelkész kinevezése Kövendre	260
A „Faith and Freedom” új szerkesztője	191	Székely Miklós beiktatása	261
Felekezeti teológiai konferencia	125, 260		
Az IARF — Unitárius Világszövetség — konferenciája Indiában	65		
Az IARF Tanácsának Frankfurtban tartott évi rendes ülése	65		
Az IARF európai regionális teológiai konferenciája	191		
Az IARF európai békekonferenciája	192		
Az „Inquirer” új szerkesztője	192		
A Keresztény Békekonferencia VI. nagygyűlése	192		
Kiss Zoltán kövendi lelkész nyugalmába vonulása	190		
Kanak, Miroslav dr. halála	66		
Kovács Lajos dr. püspök újévi köszöntése	64		
Lelkész beiktató ünnepély	127, 191, 261		
Lelkeszi békeértekezletek	189		
Lelkeszi értekezletek	63, 124, 260		
Lelkész-kibúcsúzó	127, 190		
Lelkésznevelés	63, 125, 190, 260		
Lelkésztovábbképző tanfolyam	189		
Nagy Endre gyepesi lelkész kinevezése a sárosi egyházközségbe	190		
		KÖNYVSZEMLE	
		Dávid Ferenc: Rövid útmutatás az Istennek ígéjének igaz értelmére, mostani szent Háromságról támadott vetelkedésnek megfejtésére és ítéletére hasznos és szükséges	263
		Goring, Jeremy and Rosemary: The Unitarians (Az unitáriusok)	67
		Székely János: A mítosz értelme	130
		Wesselényi István: Sanyarú világ	194
		HALOTTAINK	
		Bustya Albert ny. lelkész	192
		Darkó Béláné Gyulai Janka	128
		Kászoni Zsigmond	262
		Kozma Béla ny. lelkész	262
		Dr. Nagy Jenőné Murvay Júlia	66
		Özv. Pálffy Albertné Benedekffy Róza	193
		Özv. Péter Gáborné Péterffy Amália	66
		Özv. Sőfalvi Domokosné Osváth Polixénia	192
		Özv. Szabó Rezsőné Fazakas Olga	262
		Szathmáry Géza ny. lelkész	128
		Zsigmond István	262

CUPRINSUL ● CONTENTS

Omagiu președintelui țării ● Saluting the President of the Country	1
Telegramă către Nicolae Ceaușescu, Președintele Republicii Socialiste România ● Telegram to Nicolae Ceaușescu, the President of the Socialist Republic of Romania	2
Dr. Lajos Kovács: Pastorală de Anul Nou ● New Year Letter	3
1986 — Anul Internațional al Păcii ● 1986 International Year of Peace	4

STUDII ● STUDIES

Dr. Béla Varga: Religia și morala ● The Religion and the Moral	6
Dr. Árpád Szabó: Fondul formării Noului Testament ● The Background of the New Testament Formation	8
Leonard Swidler: Decalogul dialogului ● The Dialogue Decalogue	14
György Gaal: Documente privind trecutul bisericii unitariene Clujene ● Col- lection of Documents Regarding the History of the Unitarian Church from Cluj	18
Elek Rezi: Date despre istoria Institutului Teologic Unitarian — Unitarian Col- lege — din Manchester ● Data Concerning the History of the Unitarian College, Manchester	27

LUCRĂRI OMILETICE ● SERMONS

Ferenc Balázs: Pacea omului luptător ● The Peace of the Strugling Man	33
Aron Török: Dumnezeu ne acordă victorie ● With God's Help We Shall Do Valiantly	36
Sándor Szén: Viața conformă conștiinței curate ● The Conscientious Life	38
Iertarea ● The Forgiveness	41
Frățirea ● The Brotherhood	43
Concepte biblice ● Biblical Conceptions	45
Ideli, cugetări ● Ideas, Thoughts	47
VIAȚA BISERICEAȘCĂ ȘI ȘTIRI ● CHURCH LIFE — NEWS	49
RECENZII ● BOOK REVIEWS	53

Colectivul de redacție ● Editors

Președintele și redactor responsabil: dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), György András și Lőrinc Mikó.

Redacție ● Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9, R. S. Romania, Tel. 1 52 71

